

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ*

ΥΠΟ
ΜΕΓΑ Λ. ΦΑΡΑΝΤΟΥ

δ) Friedrich Nietzsche

Ο Γερμανός φιλόσοφος Friedrich Nietzsche (1844-1900) αποτελεί μίαν τραγική μορφή φιλοσόφου, του οποίου η ζωή έσφράγισε, βαθύτατα, και τον στοχασμόν του. Ούτος κατήγετο εκ Προτεσταντικής οικογενείας, τόν δὲ πατέρα του, ὅστις ἦτο Πάστωρ, ἀπώλεσε, λόγω ἀτυχήματος, εἰς ἡλικίαν πέντε ἐτῶν, ἀνατραφείς μετὰ τῆς ἀδελφῆς του εἰς αὐστηρόν, εὐσεβιστικόν, περιβάλλον ὑπὸ τῆς Μητρὸς καὶ τῆς Μάμμης του, τούτου δὲ τὰ παιδικὰ τραύματα προσδιώρισαν, ἀργότερον, καὶ τὴν ἔναντι τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀρνητικὴν καὶ ἐχθρικὴν στάσιν. Ἐσπούδασεν ἐν Bonn καὶ Leibzig, ἔνθα εἶχεν ἐκπληκτικὰς ἐπιδόσεις εἰς τὴν Κλασσικὴν Φιλολογίαν, διὸ καὶ, τῇ εἰσηγήσει τοῦ διδασκάλου του Ritschl, ἐκλήθη νὰ διδάξει, ὡς καθηγητῆς, εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Basel (1869) πρὶν ἢ ὀλοκληρώσει, εἰσέτι, τὴν διδακτορικὴν διατριβὴν του, τὸ ὁποῖον ἐγκατέλειπεν, ὁμως, μετὰ τινα ἔτη (1878), ἐκ λόγων, κυρίως, ὑγείας, ἰδιωτεύσας καὶ περιπλανώμενος πρὸς ἀνάρρωσιν μετὰξὺ Ἰταλίας καὶ Γερμανίας, καὶ ἀσχοληθεῖς, ἔκτοτε, μὲ τὴν συγγραφὴν ἔργων, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ διδασκάλου του Schopenhauer ὀλίγα δὲ ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου του ἀπώλεσεν οὗτος, τελεσιδίκως, τὴν πνευματικὴν του διαύγειαν.

Ἡ περιπετειώδης αὐτῆ ζωῆ τοῦ Nietzsche ἐκφράζεται, πολλαπλῶς, καὶ εἰς τὸ πολὺπλευρον ἔργον του, τὸ ὁποῖον ἀντανακλᾷ, κατ' οὐσίαν, τὴν βαθυτάτην ἐπιθυμίαν του νὰ ζήσει. Ὁ σοβαρώτατος κλονισμὸς τῆς ὑγείας του ἐξεφράζετο ὡς βαθυτάτη ἀγάπη πρὸς τὴν ζωὴν: πρὸς ὑγείαν καὶ εὐρωστίαν. Τὸ ὅλον ἔργον του, καὶ εἰδικώτερον ὁ *Zarathustra*, οὐδὲν ἕτερον εἶναι, κατ' οὐσίαν, ἢ εἷς ὕμνος πρὸς τὴν ἐδῶ ζωὴν, διὰ τοῦ ὁποῖου καλεῖ τοὺς Ἀνθρώπους νὰ «παραμείνουν πιστοὶ εἰς τὴν Γῆν»¹¹.

* Συνέχεια ἐκ: *Θεολογία* (Δ' 1995), 607 ἐξ.

11. «Οὐδόλωσ ἐπιθυμοῦμεν τὴν Βασιλείαν τῶν Οὐρανῶν. Ἐγενόμεθα Ἄνδρες — ἔτσι θέλομεν τὸ Βασιλεῖον τῆς Γῆς» (*Also sprach Zarathustra* εἰς τὸ κείμενον παρατίθεται τὸ ἔργον μὲ τὴν ἀπλὴν ἑνδειξιν: Z).

Ὅτι δὲ ἐπίστευεν ὅτι ἀποτρέπει τοὺς Ἀνθρώπους ἐκ τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν ἐδῶ ζωὴν καὶ ἐκ τῆς καταφάσεως αὐτῆς καὶ τῶν δυνάμεων τῆς, κατεπολέμει, μετὰ μανίας, ἔβλεπε δέ, κυρίως, τοὺς ἐχθρούς τῆς εἰς τὴν Μετα-Φυσικὴν (Πλατωνισμόν καὶ Χριστιανισμόν), εἰς τὴν παντός εἶδους Ἠθικὴν, εἰς τὰ ποικίλα συστήματα τοῦ Ἰδεαλισμοῦ κ.ά.

Εἰς τὸ Φιλοσοφικὸν ἔργον του εἶναι ἐμφανεῖς αἱ *ἐπιδράσεις*, τὰς ὁποίας ἤσκησαν ἐπ' αὐτοῦ διάφοροι Φιλόσοφοι καὶ Φιλοσοφίαι, μετὰξὺ δὲ αὐτῶν οἱ Schopenhauer καὶ R. Wagner, διὰ τῆς Μουσικῆς του, εἰς τὰς περὶ Θελήσεως, ὡς τῆς «οὐσίας» τοῦ Πραγματικοῦ, καὶ τὰς περὶ ἀντιθέσεως μεταξὺ Διονυσιακοῦ καὶ Ἀπολλωνείου «στοιχείου» ἀπόψεις του, ὁ M. Stirner εἰς τὸν ἐκπεφρασμένον Individualismus, αἱ περὶ Ἐξελιξέως θεωρίαι τοῦ Darwin εἰς τὸν δικόν του Naturalismus καὶ Biologismus, αἱ ψυχολογικαὶ ἐρμηνεῖαι τοῦ Feuerbach, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν προέλευσιν καὶ διαμόρφωσιν τῶν περὶ Θεοῦ ιδεῶν, αἱ εὐσεβιστικαὶ ἀπόψεις τοῦ Kant, ὅστις ἐταύτιζε τὴν Θρησκείαν πρὸς τὴν Ἠθικὴν, ἡ ἀρνητικὴ κριτικὴ κατὰ πάσης Θρησκείας καὶ Ἠθικῆς τῶν Γάλλων, κυρίως, Διαφωτιστῶν, ἡ πίστις τῆς Φυσικῆς τῆς ἐποχῆς του περὶ αἰωνίας Ἀνακυκλήσεως τοῦ Σύμπαντος κ.λπ.

Μὲ τὸν Χριστιανισμόν εἶχεν ὁ N. ὅλως ἰδιαιτέραν σχέσιν καὶ δὲν ὁμοιάζει πρὸς τὸν G. Bruno, ὅστις ἀγνοεῖ καὶ παρακάμπτει τὸν Χριστιανισμόν ὡς νὰ μὴ ὑπῆρχεν, ἀλλὰ διαλέγεται πρὸς αὐτόν, ἰδίως εἰς τὰ τελευταῖα ἔργα του, καὶ ἀντιδικεῖ, μὲ πάθος, παρὰ δὲ τὸν ἐκδηλον Ἀντι-Χριστιανισμόν του υἰοθετεῖ πλῆθος στοιχείων ἐξ αὐτοῦ καὶ προσεγγίζει πνευματικῶς, πολλαπλῶς, αὐτόν, ἔστω καὶ ἀθέως. Θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθεῖ, ὅτι ἡ βασικὴ του θέσις, ὅπως ἐξ ἄλλου καὶ ἐκείνη τοῦ Schopenhauer, περὶ τῆς «οὐσίας» τοῦ Κόσμου ὡς Θελήσεως, ἀπηχεῖ τὴν Χριστιανικὴν διδασκαλίαν περὶ κτίσεως τοῦ Κόσμου *θελήματι Θεοῦ*: «Σὺ ἐκτίσας τὰ πάντα, καὶ διὰ τὸ *Θέλημά Σου* ἦσαν καὶ ἐκτίσθησαν» (Ἄποκ. 4,11), — ἀπλῶς δὲ ἐδῶ ἀπορρίπτεται τὸ ὑποκείμενον «Θεός» καὶ καταφάσκειται ὁ Κόσμος ὡς Θέλημα.

Ὁ Nietzsche θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθεῖ ὡς Θεολόγος τοῦ Σταυροῦ ἢ μᾶλλον: ὡς Θεολόγος τοῦ *Θανάτου τοῦ Θεοῦ*. Δὲν φέρει οὗτος τὴν Ἀθεϊαν, ἀλλὰ τὴν βλέπει ἐρχομένην, ὡς γεγονός, καὶ κηρύπτει οὗτος, ἀπλῶς, τὸν ἐπερχόμενον Θάνατον τοῦ Θεοῦ. Οὗτος αἰσθάνεται ὡς προφήτης, προορῶν καὶ προαναγγέλλων τὸ Ἐρχόμενον, ἐνῶ ἀναζητεῖ, συγχρόνως, ὁ ἴδιος τὸν Θεόν. Μὲ προφητικὸν πάθος ἐλέγχει ὁ N. τὴν Χριστιανικὴν θεολογίαν διὰ τὴν ἀνειλικρίνειαν, τὴν θριαμβολογίαν καί, πρὸ παντός, τὴν μετατροπὴν τῆς εἰς Θεὸν πίστεως, ὡς *τρόπου ζωῆς* καὶ πράξεως, εἰς Θεωρίαν: εἰς κανόνας καὶ

συνταγὰς καὶ μεθοδεύσεις *περὶ* τῆς Χριστιανικῆς πίστεως, — καὶ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἔρχεται, ἀλληλέγγυος, εἰς μέγιστον βαθμὸν, πρὸς τὴν *ἐμπειρικὴν* θεολογίαν τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἀσκητισμοῦ, ἣτις δὲν μεταβάλλει τὴν πίστιν εἰς Λογικὴν καὶ Θεωρίαν, ἀλλ' ἐκφέρει, ἀπλῶς, τὸ Βιούμενον καὶ νοητικῶς. Μετὰ τὸν Nietzsche οὐδεμία, εἰλικρινῆς καὶ συνεπῆς πρὸς τὰ περιεχόμενά της, Θεολογία δικαιούται καὶ δύναται νὰ θεολογεῖ, ἄνευ ἀποβλέψεως καὶ εἰς τὸν Σταυρόν, ἦτοι χωρὶς νὰ εἶναι *Σταυρο-Αναστάσιμος*, ἢ νὰ προβάλλεται ὑπὸ ποικίλα ἰδεολογικὰ καὶ κοινωνικοπολιτικὰ προσχήματα καὶ καλύμματα. Ὁ Ν. ἐμφανίζεται, ἐν πολλοῖς, ὡς ἡ *μάστιξ τοῦ Θεοῦ* κατὰ τῶν Χριστιανῶν καὶ τῶν Θεολόγων αὐτῶν, οἵτινες κατέχουν «τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ» (Ρωμ. 1,19), διακρίνει, συχνάκις, μεταξὺ τῆς ἀληθείας τοῦ *Χριστοῦ* καὶ τῆς ἐκπτώσεως τοῦ μεταγενεστεροῦ *Χριστιανισμοῦ* καὶ ἐπιζητεῖ, τρόπον τινά, τὴν «κάθαρσιν» αὐτοῦ δι' ἐπιστροφῆς εἰς τὴν γνησίαν διδασκαλίαν τοῦ *Ἐσταυρωμένου*, μετὰ τοῦ ὁποῦ συνδέειν αὐτὸν βαθὺς δεσμός¹². Ὡς γνωστὸν εἰς τὰς τελευταίας ἐπιστολάς του ὑπέγραφεν ἐναλλάξ ὡς: Dionysos καὶ Der Gekreuzigte, δηλ. ὁ Ἐσταυρωμένος, καὶ ἐπεξήτησε νὰ ἐκφρασθεῖ, κάποτε, μὲ τὴν παράδοξον ἐνότητα: «Cäsar μὲ τὴν ψυχὴν τοῦ Χριστοῦ».

Συγχρόνως, ὅμως, εἶναι βέβαιοι, ὅτι ὁ Nietzsche οὐδένα ἀντιγράφει, ἀλλὰ προχωρεῖ εἰς δικήν του, πρωτότυπον, κατανόησιν, κριτικὴν καὶ σύνθεσιν τῆς πραγματικότητος, τηρῶν ἀποστάσεις ἐκ παντὸς ἄλλου φιλοσόφου, τὸ δὲ ρηξικέλευθον τῶν ἰδεῶν του ὑπῆρξεν, ἀκριβῶς, ἡ αἰτία διαρρηξέως τῶν προσωπικῶν δεσμῶν του μὲ τοὺς πλείστους ἐκ τῶν διανοουμένων, μὲ τοὺς ὁποίους συνεδέετο. Οὕτως ἀπορρίπτει τὸν Schopenhauer, διότι προτείνει ἄρνησιν καὶ οὐχὶ κατάφασιν τῆς Θελήσεως πρὸς τὸ Ζῆν, τὸν R. Wagner, διότι θεωρεῖ ὡς θετικὴν τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ διὰ τὸν πολιτισμὸν, τὸν Darwin, ὅστις ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν ἐκτροπὴν μιᾶς ἀνωτέρας Rasse μὲ πολλὰ ἀντίτυπα, καὶ τὸν Stirner, ὅστις ὑποστηρίζει ἓνα Ἀτομισμὸν, ὡς ἰδιοτέλειαν, ἐνῶ ἡ Ἀτομικότης τοῦ Ν. φέρει *ποιοτικὰ* προσόντα καὶ γνωρίσματα κ.λπ.¹³.

12. «Θὰ πρέπει νὰ μὴ συγγείη τις τὸν Χριστιανισμὸν, ὡς *ἱστορικὴν πραγματικότητα*, μὲ τὴν μίαν ἐκείνην ρίζαν, ἣτις ὑπενθυμίζει τὸ ὄνομά του: αἱ ἄλλαι ρίζαι, ἐκ τῶν ὁποίων ἀνεπτύχθη, εἶναι κατὰ πολὺ ἰσχυρότεραι.. Τί ἠρνήθη ὁ Χριστός; — Πάν, ὅ,τι ὀνομάζεται, σήμερον, *χριστιανικὸν*» (Friedrich Nietzsche, Werke, ἐκδ. ὑπὸ K. Schlechta, III(1977^ο), 830. Αἱ ἐν τῷ κειμένῳ παραπομπαὶ μὲ τὴν ἐνδειξιν: I, II, III καὶ σελῖς ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐν λόγῳ ἐκδόσιν.

13. «Ἡθικὴ, ὅπως κατενοήθη μέχρι τοῦδε καὶ διευτυπώθη, τελευταίως, ὑπὸ τοῦ Schopenhauer ὡς ἄρνησις τῆς Θελήσεως πρὸς Ζωὴν, εἶναι ἐν *ἐνοτικῶν παρακμῆς*» (II:968). Ὁ Wagner εἶναι «*καλλιτέχνης τῆς παρακμῆς... οὗτος ἔκαμε τὴν μουσικὴν ἄρ-*

Ἡ σοβαρὰ πάθησις τοῦ ἐνὸς ὀφθαλμοῦ, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐν γένει σοβαρὸς κλονισμὸς τῆς ὑγείας του, δὲν ἐπέτρεπον εἰς τὸν Ν. εὐρείαν μελέτην καὶ τὴν συγγραφὴν *σοστηματικῶν* ἔργων, κατέγραφε δὲ οὗτος τὰς σκέψεις του, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀποσπασματικῶς καὶ εἰς τὴν μορφήν Ἀφορισμῶν. Εἰς τὸν λόγον δὲ τοῦτον ὀφείλεται, κυρίως, καὶ τὸ πλῆθος τῶν παρανοήσεων, ποῦ κυκλοφοροῦν περὶ τοῦ Ν. καὶ τῶν ιδεῶν του, ἥτοι εἰς τὴν ἀπομόνωσιν καὶ προβολὴν *μεμονωμένων* ἀπόψεων του, αἵτινες συνηγοροῦν ὑπὲρ ποικίλων καὶ ἀντικρουομένων ιδεολογικῶν κατευθύνσεων. Κυρίως δὲ ὁ Ν. ἔτυχεν εὐρείας ἐκμεταλλεύσεως ἐκ μέρους τῶν φασιστῶν τοῦ *Χιτλερισμοῦ*, οἱ ὅποιοι ἐφέροντο ὡς οἱ ἐνσαρκωταὶ τῶν θεωριῶν του περὶ Ἀρίας Φυλῆς καὶ τοῦ Ξανθοῦ Κτήνου (*Blonde Bestie*)¹⁴. Καὶ ὄντως: ἐὰν ἀπομονωθοῦν χωρὶα τινὰ τοῦ Ν., καλύπτουν τὴν ρατσιστικὴν ταύτην ιδεολογίαν. Ἀλλὰ καὶ ποία παρανόησις, ὄντως! Ὁ Ν., εἰς ὅλα, σχεδόν, τὰ ἔργα του, σφυροκοπεῖ καὶ ἀπορρίπτει τοὺς Γερμανοὺς ὡς ἓνα Λαὸν διεφθαρμένον καὶ ἐκφυλισμένον¹⁵.

Ὁ Ἵπερ-Ἀνθρωπος τοῦ Ν. δὲν ἔχει σχέσιν μὲ καταγωγὴν ἢ ἔνταξιν τοῦ Ἀτόμου εἰς κάποιαν — ἀνωτέραν — φυλὴν, ἥτοι δὲν εἶναι ἐκλεκτόν, «φυσικόν» προῖόν, — τοῦτο δὲ ἰσχύει περὶ τῶν Ζῶων, τὰ Ἀτομικὰ ἀντίτυπα τῶν ὁποίων μιᾶς καλῆς ράτσας «βγαίνουν» ὅλα ἐξ ἴσου καλὰ καί, ἐξ ἐπόψεως φυσικῶν προσόντων, ἰσοδύναμα. Ὁ Ἵπερ-Ἀνθρωπος τοῦ Ν. εἶναι αὐτοδημιούργημα: *γίνεται* αὐτό, ποῦ

ρωστον» (II:912). «Ὁ Wagner εἶναι εἰς μέγας διαφθορεὺς τῆς Μουσικῆς,... ἡ Μουσικὴ του εἶναι ἄρρωστος» (II:913). «Ὁ Wagner εἶχε τὴν ἀρετὴν τῆς *παρακμῆς*, τοῦ συμπάσχειν,... εἶναι ὁ μέγιστος μελαγχολικὸς τῆς Μουσικῆς» (II:918). «Ὁ Darwin ἐληομόνησε τὸ πνεῦμα (—τοῦτο εἶναι ἀγγλικόν)» (II:999). «Ἡ ἐπίδρασις τῶν ἑξωτερικῶν συνθηκῶν ὑπερεξετημήθη ὑπὸ τοῦ Darwin μέχρις ἀνοησίας: τὸ οὐσιῶδες εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς ζωῆς εἶναι, κυρίως, ἡ τεραστία, ἐκ τῶν ἔσω, μορφοποιούσα δύναμις, ἥτις τὰς ἑξωτερικὰς συνθήκας ἀξιοποιεῖ καὶ ἐκμεταλλεύεται» (III:889).

14. Πρβλ. II:786ἔξ., ἔνθα ὁ λόγος περὶ «τοῦ λυσομανοῦντος Ξανθοῦ, Γερμανικοῦ, Κτήνου (*Bestie*), (παρ' ὄλον ὅτι μεταξὺ τῶν παλαιῶν Γερμανῶν (*Germanen*) καὶ ἡμῶν τῶν Γερμανῶν (*Deutschen*) οὐδεμία κατ' ὄνομα, ἥμιστα δὲ καθ' αἶμα, συγγένεια ὑφίσταται».

15. Πρβλ. I. 277: «Οἱ Γερμανοὶ δὲν ἔχουν, μέχρι τοῦδε πολιτισμόν, παρ' ὄλον ὅτι πολλὸ ὀμιλοῦν καὶ ὑπερηφανεύονται». Οἱ Γερμανοὶ εἶναι «δουλοπρεπεῖς πρὸς τοὺς Ἄνω καὶ φθονεροὶ πρὸς ἀλλήλους» (I:800). «Τὸ πνεῦμα τῶν Γερμανῶν κρατεῖται χαμηλῶς μὲ τὴν Μπίραν των καὶ τὰς Ἐφημερίδας των» (I:852). «Οἱ Γερμανοὶ: μία ἀξιολογήνητος Φυλὴ παραλόγων» (II:215). «Οἱ Γερμανοί... εἶναι, σήμερον, ὁ πλέον καθυστερημένος, πολιτικῶς, Λαὸς τῆς Εὐρώπης» (II:928), «οἱ Γερμανοὶ εἶναι, δι' ἐμέ, ἀπαράδεκτοι (*unmöglich*),... *παληάνθρωποι*» (*Canaille* II:1150), «ἄρρωστα κεφάλια» (III:353), «μία Φυλὴ χωρὶς ὑπευθυνότητα» (III:1324) κλπ.

ἐκ φύσεως εἶναι, ἀναπτύσσων καὶ πραγματώνων, εἰς τὸν μέγιστον βαθμόν, τὰς ἐγκειμένας ἐν τῇ φύσει του δυνάμεις, — οὐχὶ δέ, ἀπλῶς, τὰς σωματικὰς, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν τὰς ψυχο-πνευματικὰς. Δὲν εἶναι δηλ. ὅ,τι εἶναι, διότι κατάγεται ἐξ ἀνωτέρας φυλῆς τινος, ἀλλὰ γίνεται, αὐτο-δημιουργούμενος, — καὶ αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθεῖ ὑφ' οἴουδῆποτε Ἀνθρώπου εἰς οἰανδῆποτε φυλὴν καὶ ἂν ἀνήκει. Ὅπως ἦδη ἐλέχθη: Ὁ Ν. ἀπεχθάνεται τὸν γυμνὸν Naturalismus τοῦ Darwin.

Ὁ Ν. ἔδωκε προσωπικὴν σφραγίδα εἰς τὸν Φιλοσοφικὸν στοχασμόν του καὶ εἰς οὐδὲν ἕτερον φιλοσοφικὸν πλαίσιον ἐντάσσεται, τηρεῖ δὲ ἀποστάσεις καὶ ἀσκεῖ αὐστηροτάτην κριτικὴν κατὰ παντὸς μέχρι τῆς ἐποχῆς του πολιτισμοῦ καὶ τῶν ιδεῶν του, — αὐτὸ δὲ συνιστᾷ καὶ τὸ κατ' ἐξοχὴν ἴδιον «στοιχεῖον» τοῦ Ὑπερ-Ἀνθρώπου του. Ὅμως τὸ γεγονός τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ καὶ λόγον ὑποβιβασμοῦ αὐτοῦ εἰς μίαν ἀρρωστημένην ψυχο-πνευματικὴν προσωπικότητα, ἥδη ἐξ ἀρχῆς τῆς πνευματικῆς του παραγωγῆς, ὅπως ἰσχυρίζονται τινες, ἀδυνατοῦντες νὰ ἐντάξουν αὐτὸν εἰς τὰ ἰδικὰ των ἰδεολογικὰ πλαίσια¹⁶. Οἱ βαθυστόχαστοι συλλογισμοὶ καὶ αἱ ὀξείαι πνευματικαὶ τομαὶ καὶ κρίσεις δὲν ἐπιβεβαιώνουν τοῦτο, ἀλλὰ τὸ ἀντίθετον! Ἡ πνευματικὴ ἀσθένειά του ἐνεφανίσθη πολὺ ἀργότερον καὶ εἶναι ἐμφανῆς, ὄντως, εἰς τὰ μεταγενέστερα ἔργα του. Τὴν πλέον αὐθεντικὴν ἐρμηνείαν περὶ τοῦ Ν. καὶ τῆς φιλοσοφίας του φαίνεται, ὅτι προσφέρει ὁ Κ. Jaspers, ὅστις θεωρεῖ, ὅτι ὁ Ν. διεξάγει μίαν Φιλοσοφίαν *διαρκοῦς ὑπερβάσεως καὶ ἀυθυπερβάσεως*, θέτων ὑπὸ ριζικὴν, — καὶ οὐχὶ σχετικὴν, ὅπως ὁ R. Descartes—, ἀμφισβήτησιν πᾶν τὸ θετικὸν καὶ ὑφιστάμενον, μὲ ἀπόβλεψιν τὸ ἀνοιγμα πρὸς νέας προοπτικὰς ἢ μᾶλλον πρὸς θεώρησιν τῆς Ζωῆς εἰς ὅλον τὸ «σκοτεινὸν» βάθος της, ἤτοι ὡς πορείαν πρὸς τὸν Μηδενισμόν¹⁷.

Παρὰ τὴν ἀντιφατικότητα, ἢ μᾶλλον διαλεκτικότητα, ποῦ ἐμφανίζει ὁ Nietzsche εἰς τοὺς ποικίλους συλλογισμοὺς του, κυριαρχεῖται ὑπὸ μιᾶς *διηκούσης* ιδέας δι' ὅλου τοῦ ἔργου του, τὴν ὁποῖαν ἐναλλάσσει, ἀπλῶς, διὰ διαφόρων ὀνομάτων: Διόνυσος, Ὑπερ-Ἀνθρωπος, Θέλησις πρὸς Δύναμιν κ.λπ., καὶ ἔνεκα τῆς ὁποίας θὰ ἠδύνατο νὰ ὀμλήσει τις περὶ *ἐνιαίας* Φιλοσοφίας τοῦ Ν. Τὴν πρώτην γνωριμίαν

16. Πρβλ. π.χ. J. Hirschberger *Geschichte der Philosophie* II (1963⁶), 515: «Ὁ Nietzsche ἀνήκει εἰς τὰ πνεύματα, ποῦ ἀπλῶς ἀρνοῦνται. Οὗτος ὑπῆρξεν ἐν ὄντως ἀρρωστον πνεῦμα». «Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἡ ἀσθένεια, εἰς τὸν Nietzsche, εἶναι βαθυτέρα καὶ ἤρχισε πολὺ ἐνωρίτερον ἀπὸ ὅ,τι γίνεται, συνήθως, παραδεκτόν» (521).

17. Πρβλ. K. Jaspers. *Nietzsche, Einführung in das Verständnis seines Philosophierens* (1936).

του με την φιλοσοφίαν ἔκαμεν ὁ Ν., ὡς φοιτητής, με τὸ ἔργον τοῦ Schopenhauer: *Die Welt als Wille und Vorstellung*, τὸ ὁποῖον ἀνεκάλυψε τυχαίως εἰς ἓν παλαιοπωλεῖον ἐν Leibzig καὶ τὸ ὁποῖον, ἀναγνώσας, τὸν ἐνεθουσίασε. Κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον ἐγνωρίσθη προσωπικῶς καὶ με τὸν R. Wagner, τοῦ ὁποῖου ἡ Μουσικὴ ἤσκησεν ἐπ' αὐτοῦ βαθυτάτην ἐπίδρασιν. Ἐκεῖθεν δὲ ἀφορηθεὶς ἐπεχείρησε νὰ δώσει τὴν δικήν του ἑρμηνείαν περὶ τῆς Κοσμικῆς πραγματικότητος, γονιμοποιήσας τὴν σκέψιν του καὶ με τὴν προσφιλή εἰς αὐτὸν φιλοσοφίαν τοῦ Ἡρακλείτου. Αἱ πρώται, φιλοσοφικοῦ περιεχομένου, ιδέαι του περιέχονται εἰς τὸ ἔργον του: *Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik* (1871), διὰ τοῦ ὁποῖου ἐπεζήτησε νὰ ἀποδώσει τὴν περὶ Ζωῆς ἀντίληψιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὴν ὁποῖαν διακρίνει εἰς δύο περιόδους: εἰς τὴν προσωκρατικὴν, τὴν ὁποῖαν ἐκλαμβάνει ὡς αὐθεντικὴν, καὶ εἰς τὴν ἀπὸ τῶν Σωκράτους, Πλάτωνος καὶ ἀκολούθως περίοδον, τὴν ὁποῖαν θεωρεῖ ὡς ἐκπτώσιν καὶ ἐκφυλισμὸν τοῦ γνησίου, Ἑλληνικοῦ, περὶ Ζωῆς αἰσθήματος. Μίαν φωτεινὴν ἐξαίρεσιν εἰς τὸν «μεταγενέστερον» τοῦτον Ἑλληνισμὸν εἶδεν οὗτος εἰς τὸν Ἐπίκουρον, εἰς τὸν ὁποῖον διεσώθη γνήσιον περὶ τῆς Ζωῆς αἴσθημα¹⁸.

Τὰ στοιχεῖα ταῦτα, ποῦ ἐξέφρασεν εἰς τὸ ἀνωτέρω ἔργον του ὁ Ν., διέσωσε μέχρι τέλους εἰς τὴν φιλοσοφίαν του, ὑπὸ ποικίλας παραλλαγὰς καὶ διακυμάνσεις. Βασικὴ πεποίθησίς του εἶναι, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Τραγωδία, ἰδίως τῶν ἔργων τοῦ Αἰσχύλου, ἐξέφρασεν αὐθεντικῶς τὸ περὶ Ζωῆς ἰδεῶδες, εἰς τὸ ὁποῖον συμπλέκονται, ὡς ἐλέχθη, ιδέαι τοῦ Ἡρακλείτου καὶ τοῦ Schopenhauer, ἀλλὰ καὶ τῆς Μουσικῆς τοῦ Wagner, ἐνῶ ὁ Sokratismus παριστᾷ ἐν ἐκφυλιστικὸν φαινόμενον. Ὡς ἀκολούθως δὲ ταξινομεῖ τὰ ποικίλα πνευματικὰ στοιχεῖα τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὸν δικόν του στοχασμὸν ὁ Ν., ἀναφέρων: Ἡ Τραγωδία ἤθελε νὰ διδάξει, «τί εἶναι "τὸ Φοβεῖσθαι"»... καὶ τὸ πάσχειν ἐν τῇ ψυχικῇ εὐφορίᾳ,... καὶ ἀπαιτεῖ ἐν ὀξὺ βλέμμα διὰ τὸ Φοβερόν... Τί σημαίνει, εἰδικῶς διὰ τοὺς Ἑλληνας τῆς καλλίστης, ἰσχυροτάτης καὶ ἀνδρειοτάτης ἐποχῆς, ὁ τραγικὸς Μῦθος; Καὶ τὸ φοβερόν φαινόμενον τοῦ Διονυσιακοῦ; Καὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ γεννηθεῖσα Τραγωδία; Ὡσαύτως:

18. «Ὁ Ἐπίκουρος ὑπῆρξεν ὁ ἐφευρέτης ἐνὸς ἡρωικοῦ-εἰδυλλιακοῦ εἶδους φιλοσοφείν» (I:994). «Ὁ Ἐπίκουρος, ὁ παρηγορητὴς τῶν ψυχῶν τῆς υστερίας Ἀρχαιότητος, εἶχε τὴν θαυμασίαν ἐκείνην ἀντίληψιν, ἥτις σπανίζει σήμερον, ὅτι δηλ. πρὸς καθυσχύασιν τῆς συνειδήσεως δὲν εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ἐπίλυσις τῶν ἐσχάτων καὶ ἀκροτάτων, θεωρητικῶν, ἐρωτημάτων. Οὕτως ἤρκει εἰς αὐτὸν νὰ λέγει εἰς ἐκείνους, οἵτινες ἐβασανίζοντο ὑπὸ ἑοφοβίας: ἑὰν ὑπάρχουν θεοί, οὐδόλως μερμνοσύν οὗτοι περὶ ἡμῶν» (I:875).

τὸ ἐξ οὗ ἀπέθανεν ἡ Τραγωδία, ἦτοι ὁ Σωκρατισμὸς τῆς Ἠθικῆς, ἡ Διαλεκτικὴ, ἡ αὐτάρκεια καὶ ἡ εὐθυμία τοῦ Θεωρητικοῦ ἀτόμου, —τί, λοιπόν; Δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι, ἀκριβῶς ὁ Σωκρατισμὸς οὗτος, ἐν φαινόμενον καταπτώσεως, ἐκλύσεως καὶ ἐξασθενήσεως τῶν ἀνάρχως ἀναδυομένων ἐνστίκτων; Καὶ ἡ “Ἑλληνικὴ εὐθυμία” τοῦ ὑστέρου Ἑλληνισμοῦ, ἀπλῶς, τὸ λυκόφως; Καὶ ἡ ἐπικούρειος θέλησις κατὰ τῆς Ἀπαισιοδοξίας μόνον μία πρόβλεψις τοῦ πάσχοντος»¹⁹;

Τὰ στοιχεῖα ἀξιολογεῖ, περαιτέρω, συστηματικῶς ὡς ἀκολούθως πῶς ὁ Nietzsche, εἰς ἓν μεταγενέστερον κείμενόν του: *Versuch einer Selbstkritik*, διὰ τοῦ ὁποῦ ὑπεραμύνεται, μὲ πάθος, τῶν ἀπόψεών του περὶ τῆς *Geburt der Tragödie*, μεταμελεῖται δὲ διὰ τὸν λόγον καὶ μόνον, ὅτι ἐχρησιμοποίησεν, ὡς ἐκφραστικὰ μέσα τῶν ιδεῶν του, τὴν Φιλοσοφίαν τῆς Resignation τοῦ Schopenhauer καὶ τὴν Μουσικὴν τῆς Romantik τοῦ Wagner, ἥτις ἐνεργεῖ ὡς «Narkotikum», ἰδίως διὰ τὸν Γερμανικὸν Λαόν, ὅστις «ἀγαπᾷ τὴν μέθην καὶ τιμᾷ τὸ ἀσαφὲς ὡς ἀρετὴν»²⁰.

Τοὺς συλλογισμοὺς τοῦ Ν. διέπει ἡ ἀκόλουθος, περίπου, ἀρχή: Ἐκεῖ, ἔνθα ἐκδηλοῦται ἡ ζωὴ τῶν Ἀνθρώπων ὡς *Αἰσιοδοξία*: Λογικὴ, τάξις, ἀρμονία, χαρὰ καὶ εὐδαιμονία (τὸ Ἀπολλώνειον στοιχεῖον), ὑπάρχει κατάπτωσις, διαφθορὰ καὶ ἀπαισιοδοξία, καλυπτομένη ὑπὸ τὸν μανδύαν τοῦ ἐπιφανειακοῦ καὶ φαινομενικοῦ. Ἀντιθέτως δὲ ἐκεῖ, ἔνθα κατανοεῖται ἡ ζωὴ ὡς *τραγικότης*, βιουμένη ὡς πάσχειν, ἀντίφασις, ἀπαισιοδοξία κ.λπ. (Διονύσειον στοιχεῖον), εἶναι ἔκφρασις γνησιότητος καὶ αὐθεντικότητος, διότι διεισδύει καὶ «συλλαμβάνει» τὸ βάθος τῆς πραγματικότητος. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην θεωρεῖ οὗτος, ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ διήλθε διὰ δύο φάσεων: μίαν *αὐθεντικὴν*, τὴν Προσωκρατικὴν, τὴν ὁποῖαν ἐκφράζει, προσηκόντως, ἡ Ἑλληνικὴ Τραγωδία, κυρίως τοῦ Αἰσχύλου, καὶ τὴν ἑτέραν, τῆς *καταπτώσεως* καὶ τοῦ *ἐκφυλισμοῦ*, τὴν ὁποῖαν ἐκφράζει ὁ Ἑλληνικὸς Intellektualismus καὶ Moralismus ἀπὸ τῶν Σωκράτους, Πλάτωνος καὶ ἀκολούθως, μὲ μοναδικὴν ἐξαιρέσειν τὸν Ἐπίκουρον: «Ὁ Ἐπίκουρος ἦτο εἷς Optimist, μὲ τὸ νὰ εἶναι εἷς *Πάσχων*» (*Leidender*). Ὁ Ν. δὲν ἀρνεῖται τὸν ὑποκειμενισμόν του: «Εἰς ἐμὲ ἔτσι ὠμίλησεν ὁ Διόνυσος!»

Οὕτως, ἀναζητῶν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα: «τί εἶναι Διονυσιακόν,... καὶ τὸ περὶ τῆς σχέσεως τοῦ Ἑλληνος πρὸς τὸν πόνον», εὐρίσκει,

19. F. Nietzsche, *Versuch einer Selbstkritik*, ἐν: *Die Geburt der Tragödie* (Reclam 7131/1993, 6).

20. Αὐτόθι, 9ῆξ. Ἡ ἀπόδοσις γίνεται, κυρίως, κατὰ νόημα, λόγῳ καὶ τῶν μεταφραστικῶν δυσχερειῶν τοῦ κειμένου τοῦ Nietzsche.

ὅτι «εἰς τὸν ἀρχαιότερον Ἑλληνισμόν... παρατηρεῖται ὁ *πόθος* πρὸς τὸ Ἄσχημον, ἢ ἰσχυρὰ θέλησις πρὸς τὸν Τραγικὸν μῦθον, πρὸς θεὸν τοῦ Φοβεροῦ, Κακοῦ, Αἰνιγματώδους, Καταστρέφοντος, Μοιραίου, ἐκπηδῶντος ἐκ τοῦ βάθους τοῦ Πραγματικοῦ, καὶ ἐκ τοῦ ὁποῖου ἐγεννήθη ἡ Τραγωδία», καὶ ἀκόμη ὅτι «οἱ Ἕλληνες οὗτοι, ἀκριβῶς ἐν τῷ πλούτῳ τῆς Νεότητός των, εἶχον τὴν θέλησιν πρὸς τὸ Τραγικὸν καὶ ἦσαν Ἄπαισιόδοξοι», ἐν Αἴσθημα, πὸ ἐξεπήγαζεν «πιθανὸν ἐξ εὐθυμίας, ἐκ τῆς δυνάμεως, ἐξ ὑπερεκχειλίματος ὑγείας καὶ ἐξ ὑπερβολικῆς πληρότητος».

Τὸ ἀντίθετον συμβαίνει εἰς τὸν *μεταγενέστερον* Ἑλληνισμόν: «Οἱ Ἕλληνες, ἀκριβῶς εἰς ἐποχὰς διαλύσεως καὶ ἀδυναμίας των, ἐγίνοντο, διαρκῶς καὶ αἰσιοδοξώτεροι, ἐπιφανειακώτεροι, ὑποκριτικώτεροι, ἀλλὰ καὶ μανιωδέστεροι πρὸς τὴν Λογικὴν καὶ πρὸς ἐκλογίκευσιν τοῦ κόσμου, δηλ., συγχρόνως, "εὐθυμότεροι" καὶ "ἐπιστημονικώτεροι"», ἤτοι κατελιμμένοι ὑπὸ τοῦ «Διονυσιακοῦ μένουσ, ... διὰ νὰ χρησιμοποιοῦσιν μίαν λέξιν τοῦ Πλάτωνος», τουτέστιν «μὲ διαρκῶς αὐξανόμενον πόθον διὰ κάλλος, ἑορτάς, ἀπολαύσεις καὶ νέας τελετουργίας, αἵτινες ἐξεπήγασαν ἐξ ἀνεπαρκειᾶς, στερήσεως, μελαγχολίας καὶ ἄλγους». Καί, τί εἶναι «τὸ Διονυσιακὸν τοῦτο μένουσ;... Δὲν εἶναι, ἄραγε ἀναγκαίως, ἐν σύμπτωμα ἐκφυλισμοῦ καὶ καταπτώσεως τοῦ μεταγενεστέρου τούτου πολιτισμοῦ»; — «Ἀντιστοίχως δὲ θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκληφθοῦν καὶ ὅλαι αἱ "μοντέρναι ιδέαι" καὶ προκαταλήψεις δημοκρατικῆς ὑφῆς: ὁ θρίαμβος τοῦ *Optimismus*, ἢ κυριαρχία τῆς *Λογικῆς*, ὁ πρακτικὸς καὶ θεωρητικὸς *Ἐφελιμισμός*, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ Δημοκρατία, — ὡς ἐν σύμπτωμα βυθιζομένης δυνάμεως, ἐγγίζοντος γήρατος, ψυχικῆς καταπτώσεως».

Περαιτέρω δίδει ὁ Nietzsche τὴν δικήν του ἐρμηνείαν περὶ τοῦ φαινομένου τούτου. Ὁ Ν. υἱοθετεῖ τὸ Ἡρακλείτειον «*πάντα χωρεῖ καὶ οὐδὲν μένει, — ἔμπεδον οὐδέν*», ὡς τὴν «οὐσίαν» τῆς Κοσμικῆς πραγματικότητος. «Ὁ Κόσμος εἶναι... αἰωνία ἐναλλαγὴ, αἰωνίως νέα φανέρωσις τοῦ δεινοτάτου, ἀντιθετικωτάτου, ἀντιφατικωτάτου», ἤτοι *αἰώνιον γίνεσθαι*: ἔρχεσθαι καὶ παρέρχεσθαι, φθορὰ καὶ θάνατος. Τὰ Ἄτομα καὶ οἱ Λαοί, ὅμως, δὲν δύνανται νὰ ὑποφέρουν «τὴν ροὴν ταύτην τοῦ ποταμοῦ» (Ἡράκλειτος) καὶ τρέπονται εἰς φυγὴν, ἐξιδανικεύοντες τὴν σκληρὰν πραγματικότητα ἢ ἐπινοοῦντες, ὡς ἀντιστάθμισμα, μίαν ἄλλην, σταθερὰν καὶ αἰωνίαν, τὸ Ἔόν: «ὡς ἀγένητον Ἔόν καὶ ἀνώλεθρόν ἐστιν, — ἔστι γὰρ οὐλομελὲς τε καὶ ἀτρεμὲς ἢ δ' ἀτέλεστον» (Παρμενίδης), ἤτοι κατὰ διττὸν τρόπον: δι' ὠραιοποιήσεως καὶ ἐξιδανικεύσεως τῆς παρούσης ζωῆς διὰ τῆς Λογικῆς καὶ τῆς Ἠθικῆς, δηλ. διὰ μετατροπῆς τῶν προβλημάτων τῆς ζωῆς εἰς *θεωρητικὰ* ἐρωτήματα (*Intellektualismus, Moralismus*), καὶ δι' ἀποδοχῆς μιᾶς *ἄλλης*,

«ἐπέκεινα» τῆς παρούσης, ζωῆς, *αἰωνίου καὶ εὐδαίμονος* χαρακτήρος (Μεταφυσική), μὲ συνέπειαν τὸν ὑποβιβασμὸν τῆς ἐδῶ ζωῆς εἰς πρόσκαιρον καὶ σκιώδη. Ἀπαιτεῖ, λοιπόν, ὁ Ν. «ἀμυναν κατὰ πάσης Ἠθικῆς παρερμηνείας καὶ ἐξιδανικεύσεως τοῦ Ἐδῶ-Εἶναι,... καὶ ἀπόρριψιν τῆς Ἠθικῆς εἰς τὸν χώρον τῶν “παρακρούσεων”· τοῦ φαινομένου, τῆς παραφορᾶς, τῆς πλάνης, τῆς παρερμηνείας».

Τὸ μέγιστον κακὸν πρὸς δυσφήμισιν καὶ ὑποτίμησιν τῆς ἀξίας τῆς Ἐδῶ-Ζωῆς θεωρεῖ ὁ Ν., ὅτι ἐπραξεν ὁ Χριστιανισμὸς, κατὰ τοῦ ὁποίου καὶ στρέφει τὸ πολεμικόν του μένος. Ὁ Ν., ἀκολουθῶν τὴν παράδοσιν τοῦ Pietismus, παρανοεῖ καὶ ὑποβιβάζει τὸν Χριστιανισμὸν εἰς ἓν Ἠθικὸν σύστημα. Κατ’ αὐτὸν «ὁ Χριστιανισμὸς συνιστᾷ τὴν πλέον διεφθαρμένην παρουσίαν τοῦ Ἠθικοῦ θέματος,... ἡ δὲ Χριστιανικὴ διδασκαλία, ἥτις εἶναι καὶ θέλει νὰ εἶναι *μόνον* Ἠθική,... ἐνσαρκώνει, κατ’ ἐμέ, τὴν *ἐχθρότητα κατὰ τῆς Ζωῆς*, τὴν ἀντι-θέλησιν κατ’ αὐτῆς τῆς Ζωῆς... Ὁ Χριστιανισμὸς ὑπῆρξεν, ἐξ ἀρχῆς, —κατ’ οὐσίαν καὶ βασικῶς— ἡ ἀηδία καὶ ὁ κορεσμὸς τῆς Ζωῆς ἐν τῇ Ζωῇ, κεκαλυμμένους ὑπὸ τὴν πίστιν εἰς μίαν “ἄλλην” ἢ “καλυτέραν” Ζωήν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐκρύπτετο καὶ ἐκαλλωπίζετο. Τὸ μῖσος πρὸς τὸν “Κόσμον”, ἡ κατάρρα τῶν Ὁρμῶν, ὁ φόβος πρὸ τοῦ κάλλους καὶ τῆς αἰσθητικότητος, ἡ ἐπινόησις ἐνὸς Ἐπέκεινα πρὸς καλυτέραν δυσφήμισιν τοῦ Ἐδῶ, βασικῶς εἰς πόθος πρὸς τὸ Μηδέν, τὸ τέλος, τὴν ἀνάπαυσιν, πρὸς τὸ “Σάββατον τῶν Σαββάτων”, —ὅλα ταῦτα, καθὼς καὶ ἡ ἀπόλυτος θέλησις τοῦ Χριστιανισμοῦ, νὰ θέλει νὰ ἰσχύουν *μόνον* Ἠθικαὶ ἀξίαι, μοῦ ἐφαίνοντο ἡ πλέον ἐπικίνδυνος καὶ φρικτὴ μορφὴ ὄλων τῶν δυνατῶν μορφῶν μιᾶς “Θελήσεως πρὸς ἀφανισμόν”, ἢ τουλάχιστον ἐν δεῖγμα βαθυτάτης νοσηρότητος, κοπώσεως, ἀπογνώσεως, ἐξαντλήσεως, πτωχεύσεως ὡς πρὸς τὴν Ζωήν, —διότι πρὸ τῆς Ἠθικῆς (εἰδικώτερον δὲ τῆς Χριστιανικῆς, καὶ τοῦτο σημαίνει τῆς ἀπολύτου Ἠθικῆς) θὰ *πρέπει* ἡ Ζωή, διαρκῶς καὶ ἀφεύκτως, νὰ ἔχει ἀδικον, ἀφοῦ Ζωὴ εἶναι, οὐσιωδῶς, κάτι τὸ Ἀνήθικον, —θὰ *πρέπει*, τελικῶς, ἡ Ζωὴ νὰ καταπνιγεί ὑπὸ τὸ βάρος τῆς περιφρονήσεως καὶ τοῦ αἰωνίου Ὅχι, ὡς τὸ ἀνάξιον πόθου, ὡς τὸ καθ’ αὐτὸ ἄνευ ἀξίας τινός... Δὲν εἶναι, λοιπόν, ἡ Ἠθικὴ μία “Θέλησις πρὸς Ἄρνησιν τῆς Ζωῆς”, ἐν φρικτὸν ἐνστικτὸν καταστροφῆς, μία ἀρχὴ τοῦ τέλους»; Εἰς τὴν δικήν μου «Ἠθικήν», ἥτις εἶναι «τοῦ Ἀντι-Χριστοῦ», «ἔδωκα τὸ ὄνομα ἐνὸς Ἑλληνικοῦ Θεοῦ: Τὴν ὀνόμασα *Διονυσιακὴν*».

Αὗται εἶναι, περίπου, αἱ βασικά, φιλοσοφικά, θέσεις τοῦ Ν., αἵτινες διήκουν δι’ ὅλου τοῦ ἔργου του καὶ τὰς ὁποίας, ἀργότερον, ἐνεβάθυνε καὶ διηύρυνε. Μία βαθυτέρα ἀνάλυσις αὐτῶν πείθει περὶ τῆς *ἐγγυτάτης συγγενείας* αὐτῶν πρὸς τὴν *Χριστιανικὴν* βιοθεωρίαν,

τὴν ὁποῖαν τόσον σφοδρῶς κατεπολέμησε καὶ ἀπέρριψε. Θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθεῖ, ὅτι ἐκφράζει, ἐδῶ, τὸν Χριστιανισμόν «ἀθέως», ἀφοῦ τὴν «παράδοξον» ἀρχὴν περὶ τῆς ἐν τῷ πλούτῳ πτωχείας καὶ τοῦ πλούτου ἐν τῇ πτωχείᾳ, ἐπὶ τῆς ὁποίας οἰκοδομεῖ τὴν περὶ τῆς (Ἑλληνικῆς) ζωῆς θεωρίαν του, πρὸςβέβη, κατ' ἐξοχὴν ὁ Χριστιανισμὸς, κατὰ τὰ: Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς, «δι' ὑμᾶς ἐπτώχευσε, πλούσιος ὢν, ἵνα ὑμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσητε» (Β' Κορ. 8,9).

Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις θεωρεῖ τὴν Κοσμικὴν πραγματικότητα καὶ τὴν ζωὴν ὡς *ἀέναον γίνεσθαι* πρὸς τὴν φθορὰν καὶ τὸ Μηδὲν καὶ καλεῖ, συγχρόνως, τὸν πιστὸν νὰ μείνῃ *πιστὸς* εἰς τὸν *παρόντα* κόσμον, ὡς νὰ μὴ ὑπῆρχε Θεός. Τὸν καλεῖ εἰς «ὑπομονὴν ἐν ταῖς θλίψεσι» (Ρωμ. 5,3) καὶ οὐχὶ εἰς φυγὴν ἐκ τοῦ κόσμου: «Οὐκ ἐρωτῶ, ἵνα ἄρῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἵνα τηρήσῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ πονηροῦ» (Ἰω. 17,15). Τὸν καλεῖ νὰ κάμῃ κατάφασιν τῆς παρουσίας, *ἀληθινῆς*, ζωῆς, καθὼς καὶ τῶν Ὁρμῶν του. Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν καταπολεμεῖ τὰς Ὁρμάς, ἀλλὰ τὰ *Πάθη*: τὴν κατάχρησιν καὶ ἐξαχρείωσιν τῶν Ὁρμῶν, διὰ τῶν ὁποίων καταστρέφεται ἡ πραγματικὴ ζωή. Θεωρεῖται βέβαιον, ὅτι ὁ Nietzsche ἀπώλεσε τὴν πνευματικὴν διαύγειαν καί, τελικῶς, ἀπέθανε, προσβληθεὶς ὑπὸ τῆς Συφίλιδος. Εἰδικῶς εἰς Ὁρθόδοξος Ἀσκητῆς ἀναφέρει χαρακτηριστικῶς: «Ἡμεῖς οὐκ ἐδιδάχθημεν *Σωματοκτόνοι*, ἀλλὰ *Παθοκτόνοι*»²¹. Τὸν καλεῖ νὰ ἀντλεῖ Ἀναστασίμους δυνάμεις πρὸς κατάφασιν τῆς παρουσίας ζωῆς καὶ δημιουργικὴν δρᾶσιν ἐκ τοῦ *Σταυροῦ* καὶ διὰ τοῦ *πάθους*, κατὰ τό: «Ἡμεῖς κηρύσσομεν Χριστὸν Ἐσταυρωμένον» (Α' Κορ. 1,23), καί: «Ὅταν ἀσθενῶ, τότε δυνατὸς εἰμι» (Β' Κορ. 12,10), καὶ οὐχὶ θριαμβολογῶν περὶ τῆς μετὰ θανάτον ζωῆς, καὶ νὰ θεωρεῖ τὸν *Θάνατον* «πρόσωπον-πρὸς-πρόσωπον», διότι τότε καὶ μόνον μπορεῖ νὰ ἔχει *ὀρθὴν καὶ πραγματικὴν* σχέσιν πρὸς τὴν *παροῦσαν* ζωὴν, κατὰ τό: «Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω», καί: «ὡς ἀποθνήσκοντες, καὶ ἰδοὺ ζῶμεν» (Α' Κορ. 15,31· Β' Κορ. 6,9). Παράδειγμα δὲ ἐμπειρικῆς βιώσεως τῆς πίστεως ὁ Ἀββᾶς Ἀρσένιος, ὅστις ἔσχισε «διαθήκην», διὰ τῆς ὁποίας «κατέλιπεν αὐτῷ κληρονομίαν πολλὴν σφόδρα» ἀποθανῶν συγγενῆς του, μὲ τὴν αἰτιολογίαν: «Ἐγὼ πρὸ ἐκείνου ἀπέθανον»²². Τὸν καλεῖ εἰς διαρκῆ Ἀσκησιν οὐχὶ πρὸς καταπόνησιν καὶ ἐξουθενώσιν, ἀλλὰ πρὸς ἐνδυνάμωσιν τοῦ Σώματος. Ὁ Ἀββᾶς Μακάριος ἔζησεν ὑπὲρ τὰ 90 ἔτη, πλήρης ὑγείας, ἐν αὐστηρᾷ νηστείᾳ καὶ ἀσκήσει,

21. Ρῆσις Ἀββᾶ Ποιμένου, ἐν: *Γεροντικὸν* (ἐκδ. ὑπὸ Π. Β. Πάσχου, 1981³), 101.

22. Αὐτόθι, 8.

έρωτηθείς δέ: «Πώς, ὅτε ἐσθίεις καὶ ὅτε νηστεύεις, τὸ Σῶμά σου ξηρὸν ἐστίν», ἀπήντησε: «Τὸ ξύλον, τὸ στρέφον τὰ καιόμενα φρύγανα, διόλου ἐσθίεται ἐκ τοῦ πυρός»²³. Ὁ Nietzsche θέλει τὸν Ὑπερ-Ἀνθρωπὸν τοῦ «ἀσκητῆν», ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω²⁴. Τὸν καλεῖ νὰ εὐρίσκει τὴν δύναμιν τῆς χαρᾶς εἰς τὰς θλίψεις του, κατὰ τό: «ὡς λυπούμενοι, αἰεὶ δὲ χαίροντες» (Β' Κορ. 6,10), «Πάντοτε χαίρετε,... ἐν παντὶ εὐχαριστεῖτε» (Β' Θεσ. 5,17). Ὁ Ν. ἀπεχθάνεται οὐχὶ μόνον τὸν Ἰδεαλισμὸν, ἀλλὰ καὶ τὸν γυμνὸν Ὑλισμὸν, — ὁ Ὑπερ-Ἀνθρωπὸς τοῦ οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὰ λάγνα, ἀγύμναστα καὶ δύσμορφα, «Ἀνατολίτικα», «Κορμιὰ», ἀλλ' εἶναι «Θέλῃσις πρὸς Δύναμιν»²⁵. Ἐν γένει: Ὁ Ν. παρουσιάζει ἀντιστοιχίας πρὸς τὸν Marx εἰς τὴν «δομὴν» τῆς σκέψεώς του, ἐν σχέσει πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν. Ἐκεῖνος ἐκήρυξεν ἀθέως μίαν Χριστιανικὴν *ἐσχατολογίαν*, οὗτος δὲ ἔπραξε τὸ αὐτό, κηρύξας ἀθέως ἓνα Χριστιανικὸν *ὕπαρξισμόν*.

Ὁ Ν. δέχεται ὡς τὴν «οὐσίαν» τοῦ Πραγματικοῦ τὴν *Θέλῃσιν πρὸς...* (Schopenhauer), ὡς ἀδιάκοπον καὶ αἰωνίαν ὀρμὴν καὶ ροήν,

23. Αὐτόθι, 66.

24. Ὁ Nietzsche ἐκτιμᾷ τὸ Ἀσκητικὸν ἰδεῶδες, ὡς ἀποσκοποῦν εἰς τὴν συντήρησιν καὶ διάσωσιν τῆς ἐδῶ-ζωῆς, ἦτοι ὡς ὑγιὴ περὶ τῆς ζωῆς ἀντίληψιν, ἀπορρίπτει δὲ τὰ ἐκφυλιστικὰ φαινόμενα αὐτοῦ, δηλ. τὴν περιφρόνησιν καὶ ἀπόρριψιν τῆς ἐδῶ-ζωῆς καὶ τὴν νοσταλγίαν πρὸς ἐν ἐπέκεινα' ὅμως τοιαύτας ἀντιλήψεις δὲν ἐκπροσωπεῖ ἡ ἐπίσημος Ἐκκλησία, ἥτις κατεπολέμησε καὶ ἀπέρριψε τὰ ποικίλα κινήματα τῶν Ἐγχερατιτῶν. Ἀναφέρει ὁ Ν.: «Τὸ Ἀσκητικὸν ἰδεῶδες ἐκπηγάζει ἐκ τῶν προστατευτικῶν καὶ σωστικῶν ἐνοτήτων μᾶς ἐκφυλισμένης ζωῆς, — τοῦτο δὲ προσπαθεῖ μὲ ὅλα τὰ μέσα νὰ συγκρατήσῃ αὐτὴν καὶ παλαίει διὰ τὴν διάσωσίν της... Εἰς τὸ Ἀσκητικὸν ἰδεῶδες... ἡ ζωὴ παλαίει μὲ τὸν θάνατον καὶ κατὰ τοῦ θανάτου,... πρὸς διάσωσίν της». Τὸ γεγονός, ὅτι τοῦτο διεστράφη εἰς ἐν ἰδεῶδες Ἀρνήσεως τῆς ἐδῶ-ζωῆς ἀποδίδεται ὑπὸ τοῦ Ν. εἰς μίαν ἐνδημικὴν «ἀσθένειαν» τοῦ Ἀνθρώπου, — «ὁ Ἀνθρωπος εἶναι τὸ ἄρρωστον Ζῶον» —, μὲ συμπτώματα: «ἀηδία, κόπωση, ἀπόγνωσιν,... τὸ Ὅχι, ποὺ λέγει, πρὸς τὴν Ζωὴν» (II:861-862). Ἡ ἀποψις αὐτῆ τοῦ Ν. συνάδει πρὸς τὸ Ὁρθόδοξον, Ἀσκητικόν, ἰδεῶδες, τὸ ὁποῖον ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν ὑγείαν καὶ εὐρωστίαν τοῦ Σώματος, — καί, φυσικῶς, καὶ τοῦ πνεύματος —, καὶ εἰς τὴν ἀποφυγὴν ἐξασθητέσεως καὶ διαφθορᾶς αὐτοῦ διὰ τῆς καταχρήσεως τῶν ὀρμῶν του (πάθη): διὰ τῆς γαστριμαργίας, ἀκολασίας καὶ πάσης ἄλλης ἀκρασίας.

25. «Δὲν ὑπάρχουν αἰωνίως διαρκούσαι Οὐσίαι: Ἡ Ὑλὴ εἶναι, παρομοίως, μία πλάνη, ὅπως καὶ ὁ Θεὸς τῶν Ἑλεσῶν» (II:116). «Ἐξ ἴσου ὀλίγον, ὅπως αἱ ἐρωτήσεις τῶν Θρησκευόντων, μᾶς ἀφοροῦν καὶ αἱ ἐρωτήσεις τῶν φιλοσοφικῶν Δογματικῶν, ἀδιάφορον ἂν εἶναι οὗτοι Idealisten ἢ Materialisten ἢ Realisten» (I:882). Τὸ περὶ Ὑπερανθρώπου ἰδεῶδες τοῦ Nietzsche παρουσιάζει σαφεῖς ἀντιστοιχίας πρὸς τὸ «καλὸς κάγαθος» τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὡς ἡ ἔκφρασις ὑγείας καὶ εὐρωστίας τοῦ Ἀτόμου ἐν τῇ πληρότητί του, καὶ οὐχί, ἀπλῶς, κατὰ τὸ Σῶμα, ὅπως προβάλλει τοῦτο ὁ σημερινὸς Ἀθλητισμός.

άέναον γίγνεσθαι καὶ πάσχειν, φθορὰν καὶ θάνατον. Διότι τὸ γίγνεσθαι τοῦτο δὲν ὑποφέρεται, τρέπονται τὰ Ἄτομα πρὸς δύο κατευθύνσεις: εἴτε πρὸς τὴν Ἄρνησιν, ἀπόρριψιν, τὴν ἀπελπισίαν καὶ τὴν ἀπαισιοδοξίαν (Pessimismus, Schopenhauer), εἴτε πρὸς τὴν φυγὴν, μεταθέτοντα, ὡς ἀντι-στάθμισμα, τὴν πραγματικὴν ζωὴν «κάπου ἄλλου», δηλ. ἐκτὸς τῆς ἐδῶ, καὶ μόνης πραγματικῆς, ζωῆς διὰ νὰ γίνῃ ὑποφερτὴ ἢ ἐδῶ ζωὴ, καὶ δὴ, διὰ τὰ μετὰ Θάνατον, εἰς μίαν «ἐπέκεινα» τῆς παρούσης: αἰωνίαν καὶ εὐδαίμονα ζωὴν, — τὸ ἔργον τοῦτο ἀναλαμβάνει νὰ φέρῃ εἰς πέρας ἡ Μετα-Φυσικὴ (Πλατωνισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς), διὰ δὲ τὸ παρὸν δι' ἐξιδανικεύσεως τῆς ἐδῶ ζωῆς διὰ τοῦ Intellektualismus καὶ Moralismus (Σωκρατισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς)²⁶. Τὰ «συστήματα» ταῦτα ὠραιοποιοῦν τὴν ζωὴν καὶ μεταφέρουν τὰ προβλήματα αὐτῆς εἰς τὴν Θεωρίαν: δημιουργοῦν ἓνα ψευδῆ κόσμον πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν ἀξιών, τὸν ὁποῖον προ-βάλλουν ὡς τὸν πραγματικόν, ἐνῶ τὴν ἐδῶ, ὄντως, ζωὴν δυσφημοῦν ὡς οὐσαν ἄνευ ἀξίας καὶ ὑποβιβάζουν εἰς τὸν χῶρον τοῦ φαινομενικοῦ καὶ σκιώδους. Ἡ διάγνωσις τοῦ Ν. ἀντιστοιχεῖ, ἐδῶ, πρὸς ἐκείνην τοῦ Μάρξ: Οἱ Φιλόσοφοι, ἰδεολόγοι κ.λπ. μεταβάλλουν τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς εἰς θεωρίαν καὶ ἠθικὴν, καὶ ὀδηγοῦν, ἔτσι, τοὺς Ἄνθρώπους εἰς ἀλλοτριώσιν. Ἐδῶ λαμβάνει χώραν, λοιπόν, μία «ἀνατροπὴ ἀξιών»: τὸ πραγματικόν, ἢ ἐδῶ, φυσικὴ, Ζωὴ συκοφαντεῖται ὡς τὸ μὴ πραγματικόν, τὸ δὲ ψευδὲς καὶ μὴ πραγματικόν, ἦτοι ὁ Θεός, τὸ Ἐπέκεινα καὶ ἡ Ἠθικὴ, προ-βάλλονται ὡς τὸ πραγματικόν καὶ ἢ ὄντως ζωὴ. Τὸ ἔργον τοῦ Ν. θὰ στραφεῖ, περαιτέρω, πρὸς δύο κατευθύνσεις: εἰς τὸ νὰ ἀποκαλύψῃ τὸ ψεῦδος καὶ τὰς Illusionen τοῦ πολιτισμοῦ, καί, συγχρόνως, εἰς τὸ νὰ παρουσιάσῃ τὸν κόσμον τοῦ πραγματικοῦ: τὴν ὄντως ζωὴν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπιχειρεῖ μίαν κριτικὴν, πρὸς ἀνατροπὴν πάσης Μεταφυσικῆς καὶ Ἠθικῆς.

Εἰς τὴν κριτικὴν τῶν περιεχομένων τῆς παλαιότερας *Μετα-Φυσικῆς* ἀφορμᾶται ὁ Ν. ἐκ δικῶν του «προ-οπτικῶν» (Perspektiven) τινων περὶ τῆς Ζωῆς, διὰ τῶν ὁποίων ἐπιζητεῖ νὰ ἀνατρέψῃ τὰς πρὸ αὐτοῦ. Κλειδί, διὰ τὴν κατανόησιν τῶν συλλογισμῶν του, εἶναι ἡ ἔννοια

26. «Ἡ Σωκρατικὴ νοοτροπία εἶναι ἐν φαινόμενον τῆς *καταπτώσεως* (Decadence)... διότι ἐξισώνει: Λογικὴν = Ἀρετὴν = Εὐδαιμονίαν. Μὲ τὸ παράλογον τοῦτο τῆς διδασκαλίας τῆς ταυτότητος *ἐγοῦτευεν* οὗτος» (III:771-772). «Εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Σωκράτους ἐνεφανίσθη, τὸ πρῶτον, εἰς τὸν κόσμον ἢ *παράφορος* ἐκείνη... μεταφυσικὴ ἰδέα, ἢ ἀκλόνητος πίστις δηλ. ὅτι ἡ σκέψις, διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς Αἰτιότητος, διεισδύει μέχρι τῶν βαθυτάτων ἀβύσσων τοῦ Εἶναι, καὶ ὅτι ἡ σκέψις εἶναι εἰς θεῖον οὐχί, ἀπλῶς, νὰ γνωρίζῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ *διορθῶναι* τὸ Εἶναι» (I:84).

«Ζωή» καὶ τὰ περιεχόμενα, ποῦ προσδίδει εἰς αὐτήν. Διὰ τὸν Ν. ἡ μόνη ἀληθινὴ Ζωὴ εἶναι ἡ «ἐδῶ» Ἀτομικὴ, ἡ συγκεκριμένη καὶ παροδική, ἡ ἐν κινήσει καὶ δράσει διαρκῶς οὖσα, ὡς *αὐθυπέρβασις*, ἥτοι ὡς πῶσις καὶ ἀνόρθωσις, ὡς δημιουργικότης καὶ ναυάγιον καί, τελικῶς, ὡς φθορὰ καὶ ἐξαφάνισις. Εἰς τὴν Ζωὴν ταύτην, ὡς τὴν ἀληθινήν, δίδει ὁ Ν., ἐπικαλούμενος καὶ τὴν «Διονυσιακὴν ἀρχήν», *βιολογικά*, πρωτίστως, περιεχόμενα, ἥτοι Αἰσθητικότητας καὶ Δύναμιν, ὡς σωματικὴν ὑγείαν καὶ εὐρωστίαν, ἀλλὰ καὶ ψυχικὴν εὐεξίαν, δυναμιζόν, δημιουργικότητα κ.λπ. Τὰ περιεχόμενα τῆς «ὕγιου» ταύτης ζωῆς συνιστοῦν, συγχρόνως, καὶ τὸ κριτήριον ἀληθείας αὐτῆς, ἥτις ἐκφράζεται ὡς *ἀπόλυτος κατάφασις* τοῦ *σχετικοῦ καὶ παροδικοῦ* χαρακτήρος αὐτῆς, ἄνευ τάσεως *φυγῆς* ἐκ τῆς ρευστῆς φύσεως αὐτῆς²⁷.

Πᾶσα ἄλλη, λοιπόν, περὶ τῆς Ζωῆς ἀντίληψις, μὴ συνάδουσα πρὸς τὸ ἀνωτέρω κριτήριον, εἶναι ἐσφαλμένη, καὶ δὴ οὐχί, ἀπλῶς, ὡς Θεωρητικὸς συλλογισμὸς, *καθ' αὐτόν*, ἀλλ' ὡς ἡ Θεωρητικὴ ἔκφρασις ἑνὸς *μὴ-ὀρθοῦ*, ἥτοι *διεφθαρμένου*, τρόπου ζωῆς (Decadence). Τὰς ὀρθὰς ἢ ἐσφαλμένας ιδέας τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐκάστης ἐποχῆς γεννᾷ ὁ ὀρθὸς ἢ μὴ τρόπος ζωῆς, ὅστις καὶ ὑπαγορεύει εἰς τὴν Λογικὴν ἀντιστοιχοῦς συλλογισμοὺς καὶ ἀντιλήψεις. Ἐκ μὴ ὀρθοῦ τρόπου ζωῆς ἤχθη ἡ μέχρι τοῦδε Φιλοσοφία, κατὰ τὴν ἄποψιν τοῦ Ν., εἰς ἐσφαλμένας περὶ τοῦ Κόσμου καὶ τῆς Ζωῆς ἀντιλήψεις, εἴτε μὲ τὸ νὰ διπλασιάσει τὸν Κόσμον εἰς Ἐδῶ καὶ εἰς Ἐπέκεινα (Μετα-Φυσικὴ), εἴτε μὲ τὸ νὰ ὑποκαταστήσει τὴν διὰ τῶν Αἰσθήσεων ἐμπειρίαν διὰ τῆς Λογικῆς καὶ τῆς Ἠθικῆς (Ἰδεαλισμὸς, Moralism)²⁸. Διὰ τῶν θέσεών του τούτων προσεγγίζει ὁ Ν. τὰς *σοσιαλιστικὰς* περὶ Θρησκείας καὶ Φιλοσοφίας θεωρίας, *καθ' ὅς* ἡ ἐπινόησις μιᾶς «ἐπέκεινα» τῆς παρούσης Ζωῆς, καθὼς καὶ ὁ Θεωρητικὸς βίος, ὡς ἡ μετάθεσις τῶν

27. «Ἡ Ζωὴ εἶναι, οὐσιωδῶς, κάτι τὸ Ἀνήθικον» (I:15) «Ἡ Ζωὴ δὲν κατανοεῖται ὑπὸ τῆς Ἠθικῆς»: *θέλει* τὸ ψεῦδος (Täuschung), *ζῆ* ἐκ τοῦ ψεῦδους» (I:438). «Ἡ Ζωὴ εἶναι διαρκῆς αὐθυπέρβασις... Νὰ ἀνέρχεται θέλει ἡ Ζωὴ καὶ διὰ τῆς ἀνόδου νὰ ὑπερδικᾷ ἑαυτὴν» (II:358-359).

28. Πρβλ. F. Kaulbach, *Einführung in die Metaphysik* (1972), 231: «Ἡ Ζωὴ κατανοεῖ τὸν κόσμον ἀναλόγως πρὸς τὴν κατάστασίν της: Εἰς τὴν γλώσσαν τῆς Μεταφυσικῆς προδίδεται ἡ κατάσταση τῆς παρακμῆς, ἥτις ἀπεχθάνεται τὴν τόλμην τοῦ Γίγνεσθαι καὶ προσκολλάται εἰς τὸ Στερεόν, τὸ Οὐσιώδες. Ἡ κριτικὴ γίνεται ἐκ μιᾶς νέας αὐτο-κατανόησεως τῆς Ἀνθρωπίνης υπάρξεως: μὲ τὸ νὰ κατανοεῖ ἑαυτὴν ὡς Αἰσθητικότητα, ὡς Σῶμα, δημιουργεῖν καὶ μεταποιεῖν. Ὁ Nietzsche ἐλέγχει τὴν Μεταφυσικὴν ὡς ἐπιστήμην, ἐρωτῶν περὶ τῆς καταστάσεως τῆς ζωῆς, ἥτις εἶναι ἡ αἰτία διὰ τὴν παραγωγὴν τῆς Μεταφυσικῆς, ἐὰν δηλ. ἡ παρούσα Ἡ Ζωὴ δὲν εἶναι μία συγκεκριμένη σύλληψις τῆς ἀρχαίας, ὑπεροπτικῆς, Λογικῆς. Ὅμως: δὲν εἶναι, ἀράγε, καὶ ὁ τρόπος τοῦ ὑπερωτῶν, γνησίως, μεταφυσικός»;

προβλημάτων τῆς Ἀτομικῆς ζωῆς ἐκ τῆς ἐμπειρίας και τῆς πράξεως εἰς τὴν Λογικὴν και τὴν Ἠθικὴν, ἔχουν ὡς ὑπόβαθρον τὸν ἀνοικεῖον τρόπον ζωῆς και τὴν ἐξαθλίωσιν τῶν Ἀνθρώπων, ἐξ αἰτίας διεφθαρμένων πολιτικο-κοινωνικῶν καταστάσεων, αἰτίνες ὠθοῦν αὐτοὺς εἰς «φυγὴν», πρὸς ἀναζήτησιν μιᾶς «καλυτέρας» ζωῆς, εἴτε μετὰ θάνατον, εἴτε εἰς τὴν Θεωρίαν και τὴν ρέμβην. Συγχρόνως ἀπομακρύνεται οὗτος ἐκ τοῦ Σοσιαλισμοῦ, ἀναζητῶν εἰς τὰς περὶ Θεοῦ, μετὰ θάνατον ζωῆς, Λογικῆς και Ἠθικῆς ἀντιλήψεις, *ψυχολογικά*, κυρίως, αἷτια, κατ' ἀντιστοιχίαν πρὸς τὰς θεωρίας τοῦ Feuerbach. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐκλαμβάνει ὁ Ν. τὰ περιεχόμενα τῆς Μετα-Φυσικῆς, Λογικῆς, Ἰδεαλισμοῦ, Ἠθικισμοῦ κ.λπ., ὡς ψευδεῖς ἰδέας και θεωρίας μιᾶς ψευδοῦς και ἀνοικείου πρὸς τὰς «φυσικὰς» δομὰς αὐτῆς ζωῆς (Décadence), και ἀναλαμβάνει τὸ ἔργον τῆς «ἐπιστημονικῆς» κριτικῆς αὐτῶν, διὰ νὰ ἀποκαλύψει τὸ ψεῦδος και νὰ ἐπαναφέρει τοὺς Ἀνθρώπους, διὰ τοῦ ὀρθοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι και νοεῖν, εἰς τὸν ὀρθὸν τρόπον τοῦ Ζῆν.

Ἐδῶ δὲ «παρεμβάλλεται» και ὁ Ὑπερ-Ἀνθρωπός του: Διότι ὁ μέχρι τοῦδε Ἀνθρωπος ζῆ και σκέπτεται ἐν τῇ πλάνῃ και τῷ ψεῦδει, θὰ πρέπει νὰ ὑπερκερασθεῖ και νὰ ἐγκαταλειφθεῖ, νὰ δημιουργηθεῖ δέ, ἀντ' αὐτοῦ, εἰς νέος τύπος Ἀνθρώπου: ὁ Ὑπερ-Ἀνθρωπος, ὅστις θὰ εἶναι πιστὸς εἰς τὴν Γῆν και εἰς τὰ περιεχόμενα αὐτῆς, ἄνευ φυγῆς πρὸς τὸ Ἄνω ἢ τὸ Ἐκτὸς ἢ τὸ Ἐσω. Ἐδῶ *ταντίζεται* Ζῆν και Νοεῖν εἰς τὴν ἄμεσον και ἐμπειρικὴν βίωσιν τοῦ Πραγματικοῦ: τοῦ Κόσμου και τῶν δυνατοτήτων του. Τὸ Ἀτομον ἔρχεται, ἔτσι, εἰς τὴν Ἀτομικότητά του και γίνεται ἐκεῖνο, ποῦ εἶναι, ἤτοι ταῦτο πρὸς ἑαυτό, ἐλεύθερον, αὐτο-οριζόμενον, -ἐνεργοῦν, -δημιουργοῦν κ.λπ. Ἐν τῇ δράσει και αὐθυπερβάσει του γίνεται, ὅ,τι ἐκ φύσεως εἶναι (ἐμπειρία) και ἔρχεται εἰς αὐτεπίγνωσιν τῶν ὀρίων του, ὡς δυνατοτήτων και δυνάμεων, χρέους και δικαιώματος (γνώσις, ἠθικὴ). Ἡ Ἀτομικότης εἶναι δηλ., ἐδῶ συγχρόνως, και *υπερβατικότης*, ἀλλ' ὡς ἀδιάλειπτος αὐθυπέρβασις και οὐχὶ ὡς μετάβασις εἰς «ἄλλον τόπον»: εἰς μίαν ἄλλην, ἐπέκεινα τοῦ ἐδῶ Κόσμου, Ὑπερβατικότητα, ἀντικειμενικῶς ὑφισταμένην. Ὁ Ν. ἀπορρίπτει ὅλα τὰ *ἀντικειμενικά*, ἐκτὸς τοῦ Ἀτόμου, κριτήρια, ποῦ ὑπαγορεύουν τὸν «ὀρθόν» τρόπον ζωῆς και δράσεως αὐτοῦ: Θρησκευτικά, Λογικά, Ἠθικά κ.λπ., και καταλήγει εἰς *ἀπόλυτον ὑποκειμενισμόν*. Τὸ Ἀτομον θὰ πρέπει νὰ ἀντλεῖ ἐξ ἑαυτοῦ και ἐκ τῆς προσωπικῆς ζωῆς και ἐμπειρίας του, τί εἶναι καλὸν και ὀρθόν, ἢ μᾶλλον πρόσφορον και ὠφέλιμον, διὰ τὴν ζωὴν του και πῶς και διὰ τίνος μέσου θὰ ἐπιδιώκει αὐτό, και νὰ μὴ ἀντλεῖ ἢ νὰ ἀφήνει νὰ τοῦ ἐπιβάλλονται Ἄνωθεν ἢ Ἐξῶθεν ὑπαγορεύσεις και

λύσεις τῶν προβλημάτων του. Ὑποτίθεται, βεβαίως, ὅτι τὸ ἐρώτημα περὶ τῶν περιεχομένων τῆς ὑγιούς ἢ μὴ ζωῆς, εἰς τὸ ὁποῖον πιστεύει, ὅτι ἀπαντᾷ ὁ Ν., παραμένει, εἰσέτι, ἀνοικτόν!

Ὁ Ν. θεωρεῖ τὴν *Μετα-Φυσικὴν* ὡς τὴν τέχνην τοῦ νὰ προβάλλει «ἐπιστημονικῶς» τὸ ψεῦδος ὡς ἀλήθειαν. Ἡ Μεταφυσικὴ ἀποδέχεται τὴν ὑπαρξιν ἐνὸς ἄλλου, ἐκτὸς τοῦ ἐδῶ, κόσμου, ἤτοι τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς μετὰ θάνατον Ζωῆς, τὸν ὁποῖον ἐκλαμβάνει ὡς τὸν μόνον πραγματικόν, αἰώνιον, εὐδαίμονα κ.λπ. Εἰς τὸν «ἐπέκεινα» τοῦ παρόντος τοῦτον κόσμον καταλήγουν Θρησκεία καὶ Φιλοσοφία διὰ διαφόρων τρόπων καὶ μέσων, καὶ δῆ, ἐν πρώτοις, ἐκ τῆς πλάνης περὶ τῆς ἀναγκαιῆς ὑπάρξεως ἐνὸς Ἀπολύτου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναγόμεθα ἐκ τοῦ σχετικοῦ καὶ τὸ ὁποῖον θὰ πρέπει, ἀναγκαιῶς, νὰ ὑπάρχει πρὸς δικαίωσιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ σχετικοῦ καὶ παροδικοῦ. Ὁ Ν. ἀπορρίπτει τὴν ὑπαρξιν τοῦ Ἀπολύτου: εἴτε ὡς ὄντος (Θεός), εἴτε καὶ ὡς ιδέας, ἀξίας (Ἀλήθεια, Ἠθικὴ) κ.λπ. Ἀπόλυτον δὲν ὑπάρχει, τὰ πάντα εἶναι σχετικὰ καὶ παροδικὰ, γίνεσθαι καὶ ἱστορικότης, ὅπως «ἡ ποταμοῦ ροή» (Ἡράκλειτος)²⁹. Συγχρόνως δὲ προβάλλει ὁ Ν. καὶ *ψυχολογικοὺς* λόγους ἐπινοήσεως τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς, καί, κυρίως, τὰ *Ὀνειρα*, εἰς τὰ ὁποῖα «βλέπουν» οἱ ἄνθρωποι καὶ ἓνα ἄλλον, ἐκτὸς τοῦ παρόντος, κόσμον³⁰, καθὼς καὶ τὴν *ἀδυναμίαν* αὐτῶν νὰ ὑπομείνουν τὸ γίνεσθαι καὶ τὸν ρευστὸν καὶ παροδικὸν τοῦτον χαρακτήρα τῆς ἐδῶ Ζωῆς, ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποῖου καταφεύγουν καὶ «δημιουργοῦν» ἓνα ἄλλον κόσμον, ὅστις ὑπόσχεται αἰωνιότητα καὶ εὐδαιμονίαν. Τὸ *Γίνεσθαι*, λοιπόν, ἄγει εἰς ἀποδοχὴν τῆς ὑπάρξεως ἐνὸς *Εἶναι*, τοῦ ὄντως-ὄντος, ὡς τοῦ σταθεροῦ καὶ ἀκινήτου Θεμελίου, τοῦ Παντοκράτορος, ἐκ τοῦ ὁποῖου ζητεῖ τὸ ἄτομον νὰ κρατηθεῖ διὰ νὰ «σωθεῖ». Ἔτσι «δημιουργεῖ» ὁ ἄνθρωπος τὸν Θεὸν (Feuerbach), παριστῶν τὴν Ἄρνησιν ὡς Θέσιν καὶ τὸ Μὴ-ὄν ὡς ὄντως-ὄν. Τὸ Μὴδὲν

29. «Ὅλοι οἱ Φιλόσοφοι κάμουν τὸ κοινὸν λάθος, νὰ ἀφορμῶνται ἐκ τοῦ συγκεκριμένου Ἀνθρώπου, ... τὸν ὁποῖον ἐκλαμβάνουν ὡς μίαν *αἰωνίαν ἀλήθειαν*, ὡς ἐν σταθερὸν εἰς κάθε δίνην, ὡς ἐν ἀσφαλὲς μέτρον τῶν ὄντων... Ὁ ἄνθρωπος εἶναι γίνεσθαι, γίνεσθαι δὲ εἶναι καὶ τὸ γνωστικόν του προσόν... Τὰ πάντα εἶναι γίνεσθαι, δὲν *ὑπάρχουν αἰῶνα γεγονότα*, ὅπως οὔτε καὶ αἰώνια ἀλήθεια» (I:448).

30. «Εἰς τὰ Ὀνειρα ἐπίστευεν ὁ ἄνθρωπος, εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ ἀφελοῦς, πρωταρχικοῦ, ὅτι μορεῖ νὰ γνωρίσει ἓνα *δεύτερον, πραγματικόν, κόσμον* ἐδῶ ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς ἢ Μεταφυσικῆς. Ἄνευ τοῦ Ὀνειροῦ δὲν θὰ ἐφευρίσκειτο ἡ ἀφορμὴ διαίρεσεως τοῦ κόσμου. Ἀλλὰ καὶ ἡ κατάταμις εἰς Ψυχὴν καὶ Σῶμα συνυφαίνεται μετὰ τὴν ἀρχαιοτάτην παράδοσιν τοῦ Ὀνειροῦ, καθὼς καὶ ἡ παραδοχὴ ἐνὸς ψευδοῦς, ψυχικοῦ, σώματος, ἤτοι ἡ καταγωγὴ πάσης πίστεως εἰς πνεύματα καὶ, πιθανῶς, καὶ τῆς εἰς θεοὺς πίστεως» (I:450 καὶ: 453-456).

καταλαμβάνει, ἐδῶ, τὴν θέσιν τοῦ Θεοῦ, ἦτοι τοῦ ὄντος³¹.

Ὁ Ν. ἀπορρίπτει, ἀδιακρίτως, τὸ *Θεῖον πάσης* Θρησκείας καὶ Φιλοσοφίας, θεωρεῖ δὲ ὅτι τὸ μέγα κακὸν διέπραξαν ὁ Πλατωνισμὸς καί, ἰδίως, ὁ Χριστιανισμὸς, ἀφοῦ ἀμφοτέρω τὰ «συστήματα» ταῦτα προέβαλον τὴν «Ὁμοίωσιν Θεῶ» ὡς τὸ ἰδανικόν, πρὸς τὸ ὁποῖον θὰ πρέπει νὰ κατατείνει ὁ ἄνθρωπος, διὰ νὰ τελειωθεῖ καὶ νὰ εὐδαιμονήσει, μὲ συνέπειαν τὴν περιφρόνησιν καὶ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς ἐδῶ-ζωῆς ὑπὸ τῶν Ἀνθρώπων. Ἡ «ἰδεολογία» αὕτη ἐκφράζει, διὰ τὸν Ν., βαθύτατον *Μηδενισμὸν*, ὡς προτροπὴ καὶ πορεία πρὸς τὸν Θεὸν-Μηδὲν καὶ παραθεώρησις τῆς παρουσίας, μόνης ἀληθινῆς, ζωῆς. Τὸν Χριστιανισμὸν μισεῖ ἰδιαίτερος ὁ Ν., ὡς τὸν αἴτιον *διπλοῦ* Μηδενισμοῦ: Οὗτος ἐξώθει τοὺς Ἀθρώπους πρὸς τὸν Θεὸν-Μηδὲν καὶ τὴν ἀνύπαρκτον μετὰ θάνατον ζωὴν, μὲ παράλληλον *ἐκμηδένισιν* τῆς ἀξίας τῆς ἐδῶ-ζωῆς, καί, ὅταν κατερρίφθη τὸ Ἐπέκεινα ὡς Μηδὲν διὰ τῆς Φιλοσοφίας τῶν Νέων χρόνων, παρέμεινεν ὁ παρῶν κόσμος ἐκμηδενισμένος, ἦτοι ἄνευ ἀξίας καὶ νοήματος, ἔνεκα τῆς καταστροφικῆς αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν.

Τὸν «*Θάνατον τοῦ Θεοῦ*» ἐκήρυξε, μὲ ἰδιαίτεραν ἔμφασιν, ὁ Ν., ὡς ἓν γεγονός, πού συντελεῖται ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν Νέων χρόνων, ὅτε οἱ ἄνθρωποι ἀπεστράφησαν τὸν Θεὸν καὶ ἐστράφησαν πρὸς τὸν Κόσμον, τὸν ὁποῖον καὶ ἀπολυτοποίησαν. Ὁ Ν. αἰσθάνεται οὐχὶ ὡς ὁ αἴτιος τοῦ Θανάτου τοῦ Θεοῦ, ἀλλ', ἀπλῶς, ὡς ὁ κήρυξ αὐτοῦ καὶ ὁ προφήτης τοῦ ἐρχομένου Μηδενισμοῦ (Nihilismus). «Ποῦ πῆγε ὁ Θεός;» — ἔλεγεν ὁ «Τρελλὸς» πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας αὐτόν—. «Θὰ σᾶς πῶ ἐγώ!... Ὁ Θεὸς εἶναι νεκρός... Ἡμεῖς τὸν σκοτώσαμε, — Σεῖς καὶ ἔγω! Ἡμεῖς, ὅλοι, εἴμαστε οἱ Φονηάδες του!» Ἐκεῖνος, ὅμως, ἐξακολουθεῖ νὰ ἀναζητεῖ τὸν Θεόν: «Ψάχνω γιὰ τὸ Θεό! Ψάχνω γιὰ τὸ Θεό!» Ὁ Ν. δέχεται καὶ αἰσθάνεται τὸ γεγονὸς τοῦτο τοῦ Θανάτου τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ *χαρμοσύνως* καὶ ὡς ἀνακούφισιν διὰ τοὺς Ἀθρώπους, ἦτοι ὡς λύτρωσιν ἐκ δεσμῶν καὶ δουλείας καὶ πορείαν, ἐπὶ τέλους, πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸν ἐξανθρωπισμὸν, ὅπως θεωρεῖ τοῦτο ὁ Feuerbach, ἀλλ' ὡς ἓν «τερατώδες κακούργημα», ὡς κάτι τὸ *φοβερόν καὶ φρικτόν*. «Πῶς μπορέσαμε, λοιπόν, ἡμεῖς νὰ σκοτώσομε

31. «Ὁ Θεὸς αὐτός, τὸν ὁποῖον ἐδημιούργησα, ἦτο ἔργον καὶ παραφορὰ τῶν Ἀνθρώπων, ὅπως καὶ ὅλοι οἱ θεοί. Ἄνθρωπος ἦτο οὗτος καὶ μόνον ἓν πτωχὸν μέρος τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἔγώ: ἐκ τῆς δικῆς μου τέφρας καὶ λάβας προήλθε τὸ φάντασμα τοῦτο, καί, ἀληθῶς, οὐδὲν ἤλθεν εἰς ἐμὲ ἐκ τοῦ Ἐπέκεινα... Ἐτσι ἀπέρριψα, κάποτε, τὴν παραφορὰν μου ἐκείθεν τοῦ Ἀνθρώπου καί, μετ' αὐτῆς, ὅλους τοὺς Ὀπίσω-Κόσμους» (Hinter-Weltern, II:297).

τὸ Θεό; Πῶς μπορέσαμε νὰ ρουφήξομε τὴ Θάλασσα; Ποιὸς μᾶς ἔδω-
σε τὸ σφουγγάρι γιὰ νὰ ἐξαλείψομε τὸν Ὅριζοντα; Πῶς μπορέσαμε
νὰ ἀποδεσμεύσομε τὴ Γῆ ἀπ' τὸν Ἥλιο; Πρὸς τὰ ποῦ κινεῖται τώρα
αὐτή; Πρὸς τὰ ποῦ κινούμεθα ἡμεῖς; Μακριὰ ἀπὸ κάθε Ἥλιο; Δὲν
κατρακυλάμε ἀσταμάτητα; Καὶ πρὸς τὰ πίσω, πλάγια, ἔμπρὸς, πρὸς
κάθε πλευρά; Ὑπάρχει, ἀκόμη, ἓνα Ἄνω καὶ ἓνα Κάτω; Δὲν παρα-
παίνομε μέσα σ' ἓνα ἀτέλειωτο Μηδέν; Δὲν μᾶς καταπνίγει ὁ κενὸς
χῶρος; Δὲν ἔγινε πιὸ παγωνιά; Δὲν ἔρχεται διαρκῶς ἡ Νύχτα καὶ πιὸ
πολλὴ Νύχτα; Δὲν θὰ πρέπει ν' ἀνάβονται τὰ Φανάρια τὰ πρωινὰ;
Δὲν ἀκοῦμε τίποτε ἀπ' τὴ φασαρία τῶν Νεκροθαπτῶν, ποὺ θάβουν τὸ
Θεό; Δὲν μυρίζομε τίποτε ἀπὸ τὸ Θεῖο σάπισμα; – καὶ οἱ Θεοὶ σαπί-
ζουν! Ὁ Θεὸς εἶναι νεκρὸς! Ὁ Θεὸς παραμένει νεκρὸς! Καὶ τὸν
σκοτώσαμε ἡμεῖς! Πῶς θὰ παρηγορηθοῦμε τώρα ἡμεῖς, οἱ Φονηάδες
τῶν Φονηάδων; Τὸ Ἀγιώτατο καὶ τὸ Δυνατώτατο, ποῦ κατεῖχε μέχρι
τώρα ὁ Κόσμος, κεῖται αἰμόφυρτο ἀπ' τὰ δικὰ μας μαχαίρια, – ποιὸς
θὰ μᾶς ξεπλύνει ἀπὸ τὸ αἷμα αὐτό; Μὲ ποιὸ νερὸ θὰ μπορούσαμε νὰ
ξεπλυθοῦμε; Ποιὸς ἐξιλεωτικὸς καὶ ἅγιος τελετὲς θὰ πρέπει νὰ ἐφεύ-
ρομε; Δὲν εἶναι τὸ μέγεθος αὐτῆς τῆς πράξεως πολὺ μεγάλο γιὰ μᾶς;
Δὲν θὰ πρέπει νὰ γίνομε τώρα ἡμεῖς Θεοί, γιὰ νὰ φανοῦμε ἀντάξιοι
αὐτῆς; Ποτὲ δὲν ἔγινε φρικτότερη πράξι,...» (II: 126-127).

Ὁ Ν. κηρύσσει τὴν πορείαν τῶν Νέων χρόνων, ὡς μίαν πορείαν
καὶ ἓν γεγονός πρὸς τὸν Μηδενισμόν. Ὁ Μηδενισμὸς οὗτος εἶναι ὁ
Χριστιανικὸς Μηδενισμὸς, διότι μόνον ὁ Χριστιανισμὸς κηρύσσει, ὅτι
ὁ Κόσμος εἶναι «μηδέν», ἐκ τοῦ μηδενὸς προελθὼν καὶ πρὸς τὸ μη-
δὲν κινούμενος, καὶ διασωζόμενος εἰς τὸ εἶναι καὶ εἰς τὴν Ζωὴν μό-
νον ὑπὸ τοῦ Παντο-Κράτορος «Θεοῦ, τοῦ ζωοποιούντος τοὺς Νε-
κροὺς καὶ καλοῦντος τὰ Μη-ὄντα ὡς ὄντα» (Ρωμ. 4,17). Ἀπορρι-
φθέντος, ὅμως, τοῦ Θεοῦ, ὡς τοῦ Μη-ὄντος, παρέμεινεν ὁ Κόσμος,
τὸ Μη-ὄν, ὡς τὸ ὄν³².

32. Πρβλ. L. Landgrebe, *Zur Überwindung des europäischen Nihilismus*, ἐν:
Der Nihilismus..., ἐκδ. ὑπὸ D. Arendt (1974): Ὁ Nietzsche θεωρεῖ «τὸν *Εὐρωπαϊκὸν
Μηδενισμόν...* ὡς μίαν *ἀσθένειαν*, ἐκ τῆς ὁποίας πᾶν ὅ,τι ἡμεῖς ζῶμεν, σήμερον, μόνον
τὰ *συμπτώματα* εἶναι... Ἔτι σημαίνει Μηδενισμὸς; – *Ὅτι αἱ ὑπέρτατοι ἀξίαι ἐκμηδενί-
ζονται!*... Ποῖα δὲ εἶναι αὐτὰ αἱ ὑπέρτατοι ἀξίαι, αἵτινες ἔχουν ἐκμηδενισθεῖ; Κατ'
ἀρχὴν εἶναι ἡ πίστις, ἡ βασιλεύουσα τὴν Δύσιν, καθ' ἣν τὸ νόημα τοῦ Κοσμικοῦ γίνε-
σθαι εἶναι *ὑπερβατικόν*, ὅτι δηλ. εἶναι τοῦτο ἡ ἱερὰ ἱστορία τῆς Ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἡ
εὐρίσκουσα ἐν αὐτῇ τὴν τελειώσιν τῆς. Τοῦτο εἶναι ἡ ἀρχικὴ χριστιανο-μεσαιωνικὴ
ιδέα, ὅτι ἡ παγκόσμιος ἱστορία εἶναι ἓν μεταβατικὸν στάδιον εἰς τὸ ὑπερβατικὸν γεγο-
νός, τὸ ὁποῖον διαδραματίζεται μεταξὺ πώσεως καὶ δευτέρας παρουσίας. Τοῦτο δὲ
εἶναι τὸ νόημα, τὸ ὁποῖον διὰ τοῦ Μηδενισμοῦ ἐκμηδενίζεται,... καὶ τὸ ὁποῖον ἐναρμο-

Τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Ν. *κατὰ* τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ καὶ ὑπὲρ τῆς Ἐθεΐας εὐσταθοῦν τόσον, ὅσον καὶ τὰ ἀντίθετα αὐτῶν. Ἐξ ἐπόψεως φιλοσοφικῆς οὐδὲν τὸ ἀξιόλογον παρουσιάζουν ταῦτα, ἀποτελοῦν δὲ «ἀφορισμούς», ἐκφερομένους ἀπο-φατικῶς καὶ κατα-φατικῶς. Λογικὰ καὶ ψυχολογικὰ ἐπιχειρήματα εἰς οὐδὲν συμβάλλουν πρὸς ἀπόδειξιν ἢ ἀπόρριψιν τοῦ Θεοῦ, ὡς *ἀντικειμενικῆς* πραγματικότητος, οὔτε καὶ μπορεῖ νὰ ἀποδειχθεῖ, ὅτι ἡ Λογικὴ καὶ τὰ Αἰσθήματα ἐκείνων, ποὺ ἀπορρίπτουν τὸν Θεόν, εἶναι ὀρθότερα ἢ ὑγιέστερα ἐκείνων, ποὺ ἀποδέχονται τὸν Θεόν, ἀφοῦ τὸ Θεῖον καθίσταται «ὄρατὸν» καὶ «προσιτὸν» μόνον ἐν τῇ Θρησκευτικῇ ἐμπειρίᾳ. Ἀναφέρει δέ, σχετικῶς, ὁ Weischedel: «Ἡ δυνατότης, νὰ ἐξηγηθεῖ ἡ Θρησκεία καὶ ἡ πίστις εἰς τὸν Θεὸν ψυχολογικῶς, οὐδόλως ἀποφαίνεται περὶ τοῦ δυνατοῦ συναντήσεως, εἰς τὴν Θρησκευτικὴν ἐμπειρίαν, μιᾶς Πραγματικότητος. Διότι καὶ ἡ συνάντησις μὲ τὸ Πραγματικὸν ἔχει ψυχολογικὰς προϋποθέσεις, χωρὶς καὶ νὰ σημαίνει τοῦτο, ὅτι τὸ ἐν αὐτῇ συναντώμενον εἶναι ὀλιγώτερον πραγματικόν. Τὸ "ἔξοκέπασμα" τῶν Θρησκευτικῶν φαινομένων, διὰ τῆς ἀπαγωγῆς αὐτῶν ἐκ ψυχικῶν φαινομένων, δὲν ἐξικνεῖται μέχρι τοῦ περὶ Ἀληθείας ἐρωτήματος. Τοῦτο δὲ σημαίνει: ἡ ὑπὸ τοῦ Nietzsche θεμελίωσις τοῦ Atheismus εἶναι, ὡς πρὸς τὴν ἔποψιν ταύτην, ἀνεπαρκής»³³.

Ἡ ἔρευνα διαπιστώνει, ὅτι οὔτε αὐτὸς ὁ Nietzsche ἠδυνήθη νὰ ὑπομείνει τὸ Κοσμικὸν καὶ Ὑπαρξιακὸν τοῦτο Γίγνεσθαι, — πρὸς τὸ Ἱστορικὸν Γίγνεσθαι δὲν εἶχεν οὗτος ἰδιαιτέραν τινὰ εὐαισθησίαν —, ὡς ἀέναον *κίνησιν καὶ ροήν* πρὸς τὴν φθορὰν καὶ τὸν Θάνατον, ἀλλ' ἐπεζήτησε καταφύγιον εἰς «κάτι» τὸ σταθερὸν καὶ αἰώνιον, εἰς τὴν *Αἰωνίαν Ἀνακύκλησιν καὶ Ἐπιστροφὴν πάντων*, ἥτοι ἐπέστρεψε, τρόπον τινά, εἰς ἓν εἶδος Μετα-Φυσικῆς. Τὴν περὶ Αἰωνίας Ἀνακύκλησεως διδασκαλίαν του ἀντλεῖ, βασικῶς, οὗτος ἐκ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, θεμελιώνει δὲ καὶ «ἐπιστημονικῶς» ἐπὶ τῶν μηχανικῶν θεωριῶν τῆς ἐποχῆς του³⁴, αἵτινες,

---

νίζεται μὲ τὴν ιδέα περὶ *Θανάτου τοῦ Θεοῦ*. Ἡ πίστις εἰς ἓν νόημα τοῦ Κοσμικοῦ γίγνεσθαι, ἐν τῷ συνόλῳ του, καταρρέει, ἀφοῦ, κατὰ τὸ νόημα τοῦτο, πᾶν ὅ,τι συμβαίνει, κατανοεῖται ὡς συστατικὸν πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ θεοῦ, σωτηρίου, σχεδίου... Εἰς τὸν Μηδενιστὴν ἀπουσιάζει καὶ τὸ ἀρνητικὸν πάθος, ποὺ ἀκόμη ἔχει ὁ Ἄθεος. *Οὗτος δὲν κατανοεῖ, πλέον, ὅτι ὑπάρχει ἀκόμη κάτι, διὰ νὰ ἀρνεῖται αὐτὸ*» (21-22).

33. W. Weischedel, μν. ἔργ.: *Der Gott der Philosophen I* (1971), 436 Ὁμοίως καί: W. Weischedel, *Philosophische Theologie im Schatten des Nihilismus*, ἐν: μν. ἔργ.: *Nihilismus...*, 144έξ.

34. «Τὸ ἀξίωμα περὶ διαμονῆς τῆς ἐνεργείας ἀπαιτεῖ τὴν *αἰωνίαν ἀνακύκλησιν*» (III:861). «Οἱ δύο ἀκρότατοι τρόποι τοῦ σκέπτεσθαι — ὁ μηχανιστικὸς καὶ ὁ πλατωνικὸς — ἐναρμονίζονται εἰς τὴν *αἰωνίαν Ἀνακύκλησιν*: ἀμφοτέροι ὡς ἰδεώδη» (III:919).

δμως, έχουν, πλέον, υπερεκρασθεί υπό της Φυσιικής του 20ού αιώνας, και προβάλλει ταύτην, με έπιμονήν, εις τὸ ἔργον του *Zarathustra* (ιδίως: *Der Genesende*), ἐνῶ ὑποφώσκει αὐτὴ καὶ εἰς τὸ ἔργον του: *Die fröhliche Wissenschaft* ('Αφορ. 341): «Τὴν Ζωὴν ταύτην, ὅπως τώρα τὴν ζεῖς καὶ τὴν ἐξῆσες, θὰ πρέπει νὰ τὴν ξανα-ζήσεις, καὶ μία καὶ ἄπειρες φορές. Τίποτε τὸ νέο δὲν θὰ συμβεῖ: κάθε πόνος καὶ κάθε ἡδονή, κάθε σκέψις καὶ κάθε στεναγμός, καὶ κάθε τι τὸ ἀνεκφράστως μικρὸ καὶ μεγάλον τῆς Ζωῆς σου, θὰ ξανάρθει, καὶ ὅλα μὲ τὴν ἴδια σειρὰ καὶ ἀκολουθία, — ἀκόμη δὲ καὶ ἡ Ἀράχνη αὐτὴ καὶ τὸ Σεληνόφωτο τοῦτο μεταξὺ τῶν δένδρων, καθὼς καὶ ἡ Στιγμὴ αὐτὴ καὶ ἡ γὰ ὁ ἴδιος. Ἡ αἰωνία Κλεψύδρα τῆς Ὑπάρξεώς σου θὰ κουρδίζεται συνεχῶς, καὶ Σὺ μαζί της, Σκονίτσα τῆς Σκόνης!». Ὁ Ν. προτρέπει τοὺς Ἀνθρώπους νὰ παραμένουν πιστοὶ εἰς τὴν Γῆν καὶ εἰς τὸ ἐδῶ-παροδικόν, ὁ ἴδιος δὲ νοσταλγεῖ, ἀσιγήτως, τὴν *Αἰωνιότητα*, ναί: τὸν Θεόν. «Πόσο πολὺ σ' ἀγαπῶ, ὦ Αἰωνιότης!... ὦ Γύρισε πίσω, ἄγνωστε Θεέ μου! Πόνε μου! Τελευταία μου -Εὐτυχία!» (Ζ: 219 ἐξ: 241).

«Ὅλα πηγαινο-έρχονται· αἰωνίως γυρίζει ἡ ρόδα τοῦ Εἶναι (Sein). Ὅλα πεθαίνουν καὶ ξαναζοῦν· αἰωνίως τρέχει τὸ ἔτος τοῦ Εἶναι. Ὅλα σπάζουν καὶ ξανα-κολλοῦν· αἰωνίως χιτίζεται τὸ ἴδιο σπῆτι τοῦ Εἶναι. Ὅλα χωρίζουν καὶ ξανασιμῖγουν· πιστὸ μένει αἰωνίως τὸ δαχτυλίδι τοῦ Εἶναι. Σὲ κάθε τώρα ἀρχίζει τὸ Εἶναι· γιὰ κάθε ἐδῶ κυλάει ἡ σφαῖρα ἐκεῖ. Τὸ μέσον παντοῦ. Καμπύλον εἶναι τὸ μονοπάτι τῆς Αἰωνιότητος... Ἄχ, ὁ Ἀνθρώπος ξανα-γυρίζει αἰωνίως! Ὁ μικρὸς Ἀνθρώπος ξανα-γυρίζει αἰωνίως!... Ἡ αἰωνία ἐπιστροφή καὶ τοῦ Μικροτάτου!... Τὰ πάντα ξανά-ρχονται αἰωνίως, καὶ μαζί καὶ μεῖς, καὶ ζοῦμε ἄπειρες φορές, καὶ ὅλα τὰ ὄντα μαζί μας... Θὰ ξανάρθω: μ' αὐτὸν τὸν Ἥλιον, μ' αὐτὴ τὴν Γῆν, μ' αὐτὸν τὸν Ἀετὸν, μ' αὐτὸ τὸ Φεῖδι,... σ' αὐτὴ τὴν ἴδια Ζωήν!» (Ζ: 207-208· 209· 210· 211).

Ὁ Ν. ἀνάζητεῖ, ἐναγωνίως, νὰ εὑρεῖ κάποιο στήριγμα, κάτι τὸ σταθερὸν καὶ «αἰώνιον», εἰς τὸ ἀέριον Γίγνεσθαι πρὸς φθορὰν καὶ ἀπώλειαν, εἰς τὴν ἀδήριτον Ἀνάγκην, εἰς ἓνα «Κόσμον χωρὶς νόημα» (Ζ: 227), διὰ νὰ προσδώσει «ὑπαρξιακὸν» νόημα εἰς τὴν Ἀτομικὴν ζωὴν, πρὸς τοῦτο δὲ παρεμβάλλει τὸν παράγοντα «Θέλησις». Τὸ Ἄτομον καλεῖται, εἰς τὴν ἀτελεύτητον ταύτην Ἀνησυχίαν τῆς Ζωῆς — εἶναι ὁ Aktivismus τῶν Νέων χρόνων — νὰ ἀναζητήσῃ καὶ νὰ δώσει νόημα εἰς τὴν δικήν του, προσωπικὴν ζωὴν, νὰ ἀνακαλύψῃ τὸ «μένον» ἐν τῷ παρερχομένῳ, νὰ ζῆσῃ ὡς αἰώνιον εἰς τὸν κόσμον τοῦ Θανάτου καὶ νὰ φθάσῃ, ἔτσι, εἰς τὴν ἡρεμίαν καὶ τὴν γαλήνην. Οὕτως ἀνακαλύπτει ὁ Ν. μίαν «Ἀρχήν», διὰ τῆς ὁποίας κάμνει «ὑπέρβασιν» τοῦ Κοσμικοῦ Τυχαίου καὶ τῆς Ἀνάγκης, ἥτοι τὴν Αἰωνίαν

Ἐναντιώθησιν τοῦ αὐτοῦ, διὰ τῆς ὁποίας τὸ Ἄτομον δὲν καταστρέφεται καὶ δὲν ἀποθνήσκει, ἀλλὰ «σώζεται», καίτοι παρερχόμενον: «ἐπὶ στρέφω, αἰωνίως, σ' αὐτῇ τὴν ἴδια Ζωῇ» (Z: 211). Ἐδῶ ἐγείρεται, ὁμως, καὶ τὸ κρίσιμον σημεῖον τῆς φιλοσοφίας του. Ὁ Ν. φαίνεται, ὅτι ἐξάγει τὸ Ἄτομον ἐκ τῆς «περιοχῆς» τοῦ «πάντα ρεῖ» (Ἡράκλειτος) καὶ εἰσάγει, ἐκ νέου, τοῦτο, εἰς τὸν «χώρον» «τοῦ Ἐόντος», τὸ ὁποῖον εἶναι «ἀτρεμεῖς καὶ ἀτέλεστον» (Παρμενίδης), οὗτος δηλ. δὲν παραμένει πιστὸς εἰς μίαν φιλοσοφίαν τοῦ Γίγνεσθαι καὶ τῆς ἱστορικότητος, ἀλλὰ τρέπεται πρὸς ἓν «ἐπέκεινα» αὐτῆς, πρὸς μίαν φιλοσοφίαν τοῦ ὄντος (Sein), πρὸς ἓν Μετα-Φυσικὸν καὶ πρὸς μίαν «μένουσαν» Ἀρχὴν (Αἰωνιότης), ἀκόμη καὶ ἂν ἀναζητεῖ ταύτην ἐν τῷ Γίγνεσθαι, καὶ οὐχὶ «ἐκτὸς» αὐτοῦ.

Ὁ Nietzsche συντάσσεται, ἐν προκειμένῳ, πρὸς τὸν «παράδοξον» ὀρισμὸν περὶ τοῦ ὄντος ὡς Γίγνεσθαι, καὶ ἀντιστρόφως, τοῦ Ἡρακλείτου: «Ἐν πάντα» (B 50) «Ἐκ πάντων Ἐν καὶ ἐξ Ἐνὸς πάντα» (10) «Ἐνὸν γὰρ ἀρχὴ καὶ πέρασ ἐπὶ κύκλον περιφερείας» (103) «Ταῦτ' ἔνι ζῶν καὶ τεθηγκὸς καὶ ἐγγρηγορὸς καὶ καθεῦδον καὶ νέον καὶ γηραιόν. Τάδε γὰρ μεταπεσόντα ἐκεῖνά ἐστι, κἀκεῖνα πάλιν μεταπεσόντα ταῦτα» (88). «Ἀθάνατοι θνητοί, θνητοὶ ἀθάνατοι, ζῶντες τὸν ἐκείνων θάνατον, τὸν δὲ ἐκείνων βίον τεθνεώτες» (62) «Μεταβάλλον ἀναπαύεται» (84α) «Ὁ Θεὸς ἡμέρη εὐφρονη, χειμῶν θέρος, πόλεμος εἰρήνη, κόρος λιμὸς» (67).

Περίπου πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ἐρμηνεύει καὶ ὁ M. Heidegger (*Nietzsche I*, 1961³) τὴν περὶ Αἰωνιότητος Ἀνακυκλίσεως τοῦ αὐτοῦ διδασκαλίαν τοῦ Nietzsche: «Ἡ μεταφυσικὴ, βασικὴ, θέσις τοῦ Nietzsche εἶναι ἡ διδασκαλία του περὶ Αἰωνιότητος Ἀνακυκλίσεως τοῦ Ὁμοίου..., ἐμπεριέχουσα ἓνα ὀρισμὸν περὶ τοῦ ὄντος ὡς Ὀλου,... καὶ εἶναι ἡ βασικὴ διδασκαλία τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Nietzsche» (255 ἐξ.). Κατὰ τὸν Ν.: «Ἡ οὐσία τοῦ εἶναι εἶναι τὸ γίγνεσθαι, ἀλλὰ τὸ γινόμενον εἶναι καὶ ἔχει τὸ εἶναι του, κατ' ἀρχὴν, εἰς τὴν δημιουργικὴν μεταμόρφωσιν... Τὸ γινόμενον εἶναι, μὲ τὸ νὰ γίνεται εἶναι, καὶ εἶναι γινόμενον ἐν τῷ ποιεῖν», ὅπερ κατανοεῖται ὡς «αὐθυπερβασις» (465.466). «Ἡ μεταλλαγὴ τοῦ γινομένου εἰς εἶναι — ἢ θέλησις πρὸς δύναμιν ἐν τῇ ὑψίστῃ μορφῇ της — εἶναι, ἐν τῇ βαθυτάτῃ οὐσίᾳ της τὸ Στιγμαῖον, τ.ἐ. ἡ Αἰωνιότης Ἀνακύκλις τοῦ Ὁμοίου» (467). «Ὁ Nietzsche ἐμπερικλείει εἰς Ἐν, ἐν τῇ οὐσιώδει σκέψει του περὶ Αἰωνιότητος Ἀνακυκλίσεως τοῦ Ὁμοίου, τοὺς δύο βασικοὺς ὀρισμοὺς τοῦ ὄντος, ἀπ' ἀρχῆς τῆς Δυτικῆς φιλοσοφίας: τὸ ὄν ὡς Γίγνεσθαι καὶ τὸ ὄν ὡς Αἰδιότητα» (468). «Ἡ βασικὴ θέσις τοῦ Nietzsche, ἐξ ὠρισμένης ἐπόψεως θεωρουμένη, σημαίνει τὸ τέλος τῆς Μεταφυσικῆς... καὶ παραμένει, συγχρόνως, μία ἐπίκαιρος μεταφυσικὴ θέσις, ἐὰν ἀναπτυχθεῖ ὡς ἀντίθετος θέσις εἰς ὅλας τὰς οὐσιώδεις δυνάμεις της καὶ εἰς τὰς περιοχάς, πού ὀρίζει» (470).

Ὅπως ἤδη ἐλέχθη, ὁ Ν. ἀπορρίπτει τὸ Ἀπόλυτον οὐχὶ μόνον τῆς Μετα-Φυσικῆς, ἀλλὰ καὶ πάσης ἄλλης ἐπιστήμης ἢ ἠθικῆς. «Ἡ Μεταφυσικὴ, ἢ Ἠθικὴ, ἢ Θρησκεία, ἢ Ἐπιστήμη,... εἶναι ποικίλαι μορφαὶ τοῦ ψεύδους, φυγὴ πρὸ τῆς "Ἀληθείας", ἄρνησις τῆς "Ἀληθείας"» (III: 692). Ἀπόλυτος Ἀλήθεια καί, κατ' ἀκολουθίαν, γνῶσις, ἀλλὰ καὶ αἰώνια ἀξία, δὲν ὑπάρχουν, — ὑπάρχει τὸ σχετικόν, μόνον, καὶ τὸ συμ-φέρον: ἢ ἀξιολόγησις τῶν ποικίλων πτυχῶν τῆς Ζωῆς τοῦ

Ἄτομου, κατὰ τὸ ἐκάστοτε προσφορώτερον συμφέρον αὐτοῦ ὑπὸ τὰς διαφόρους περιστάσεις. «Ὑπάρχει μόνον προ-οπτικὴ Θεώρησις καὶ μόνον προ-οπτικὴ ἴκνωσις» (III: 861), κατ' ἀντιστοιχίαν πρὸς τὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου: «ἐκ μέρους γινώσκομεν» (Α' Κορ. 13,9). «Ἡ Προ-Οπτικὴ (das Perspektivische) ἀποτελεῖ τὸν θεμελιώδη ὄρον πάσης ζωῆς» (II: 566). Συνεπῶς, κατὰ τὸ ἐκάστοτε συμφέρον: «ἀμφοτέρω, Ἀλήθεια καὶ Ἀναλήθεια, εἶναι χρήσιμα» (II: 207). Ἡ Ἐπιστήμη, θέτουσα τὸ περὶ Ἀληθείας ἐρώτημα, καταντᾷ, τελικῶς, νὰ εἶναι πίστις, — «καταφάσκει ἓνα ἄλλον Κόσμον καὶ οὐχὶ αὐτὸν τῆς ζωῆς, τῆς φύσεως καὶ τῆς ἰστορίας, καί... ἀρνεῖται, ἔτσι, τὸν κόσμον τοῦτον, τὸν δικόν μας κόσμον... Ὑπάρχει, λοιπόν, μία μεταφυσικὴ πίστις, ἐπὶ τῆς ὁποίας βασίζεται ἡ πίστις μας εἰς τὴν Ἐπιστήμην,... ἡ Χριστιανικὴ ἐκείνη πίστις, ἣτις ἦτο καὶ τοῦ Πλάτωνος πίστις, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἡ Ἀλήθεια, ὅτι ἡ Ἀλήθεια εἶναι θεία» (II: 208). «Δὲν ὑπάρχει "ἀπροϋπόθετος" Ἐπιστήμη,... ὑπάρχει, ἀκόμη, μία μεταφυσικὴ πίστις, ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται ἡ πίστις μας εἰς τὴν Ἐπιστήμην» (II: 890).

Ἀντιστοιχῶς ἀξιολογεῖ ὁ Ν. καὶ τὴν Ἠθικὴν. Θέσις του εἶναι: «Δὲν ὑπάρχει ἀπόλυτος Ἠθικὴ» (I: 1110). «Τὸ πᾶν εἶναι, ἐπὶ τοῦ χώρου τῆς Ἠθικῆς, γενόμενον, μεταβαλλόμενον, διακυμαινόμενον, τὰ πάντα εἶναι ρευστά, ὅλα εἶναι ἐν ροῇ» (I: 514). «Ἡ Ἠθικὴ εἶναι μέσον... Τὰ κίνητρά της εἶναι ὁ Φόβος καὶ ἡ Ἐλπίς» (I: 900). Ὁ Ν. δὲν ἀποδέχεται, ἀπλῶς, τὸν σχετικὸν χαρακτῆρα τῶν Ἠθικῶν ἀξιῶν, ὅπως ἔπραξε προκειμένου περὶ τῆς Ἐπιστήμης, ἀλλ' ἀπορρίπτει αὐτὰς ὡς ἀπαξίας. «Αἱ Ἠθικαὶ ἀξίαι εἶναι καταδίκαι, ἀρνήσεις. Ἡ Ἠθικὴ εἶναι ἀποστροφή ἐκ τῆς Ζωῆς» (III: 568). «Ἡ Ἠθικὴ εἶναι τὸ ἔνστικτον ἀρνήσεως τῆς Ζωῆς. Θὰ πρέπει νὰ καταστρέφει τις τὴν Ἠθικὴν, διὰ νὰ ἀπελευθερώσει τὴν Ζωὴν» (III: 887). Ἡ Ἠθικὴ ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν ὑποταγὴν τοῦ Ἄτομου εἰς τὰς Κοινωνικὰς σκοπιμότητας καὶ συμβατικότητας. «Ἐγκεῖται εἰς τὸ ἔνστικτον μιᾶς Κοινωνίας (Φυλῆς, Γένους, Ἀγέλης, Κοινότητος) νὰ ἐξιδανικεύει τὰς καταστάσεις καὶ τὰς ἐπιθυμίας ἐκείνας, πού τὴν συντηροῦν, π.χ. ὑπακοήν, ἀμοιβαιότητα, εὐγένειαν, ἐπιείκειαν, συμπόνοιαν, — ἐνῶ ὅλα, ὅσα γίνονται ἐμπόδιον ἢ ἀντίκεινται, τὰ ὑποτιμᾷ» (III: 568). Σκοπὸς τῆς Ἠθικῆς εἶναι νὰ καταστρέψει τὸ Ἄτομον, τὴν προσωπικότητα, καὶ νὰ ἐμπνεύσει ἐν ἀγελαῖον πνεῦμα, πνεῦμα «χριστιανικόν», «δημοκρατικόν», «σοσιαλιστικόν» κ.λπ. ἔτσι, ὥστε νὰ καταστῇ τὸ Ἄτομον «ὑπάκουον», ἄβουλον ὄργανον εἰς τὰς ἐπιθυμίας τῶν Κυριῶν καὶ τῆς Ἀγέλης. «Ἡ ἐν Εὐρώπῃ Ἠθικὴ εἶναι, σήμερον, Ἠθικὴ — Ἀγελαίων — Ζῶων» (II: 659). Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς νοοτροπίας «ἐξισώνει» τὰ Ἄτομα καὶ καταστρέφει τὴν Ἀτομικὴν ποιότητα καὶ ὑπεροχὴν τῶν

«ίκανῶν»: τοῦ Ὑπερ-Ανθρώπου. «Ὁ Χριστιανισμός, μὲ τὸ νὰ διδάσκει ὑπακοήν, εἶναι μία Θεησκεία τῆς Ἀγέλης» (III: 569). Οὐχὶ ἡ συγχώνευσις, ἀλλ' ἡ ποιητικὴ Ἀπόστασις συνιστᾷ δείγμα «ἠθικῆς» προσωπικότητος. «Ἡ "ἰσότης"... εἶναι, βασικῶς, φαινόμενον παρακμῆς: ἡ ἀπόστασις μεταξὺ Ἀνθρώπου καὶ Ἀνθρώπου, τάξεως καὶ τάξεως, ἡ διαφορὰ τῶν τύπων, ἡ θέλησις τοῦ νὰ εἶσαι ὁ ἴδιος, νὰ διακρίνεσαι, — αὐτὰ, ποῦ ὀνομάζω πάθος τῆς Ἀποστάσεως, ἀνήκουν εἰς κάθε ἰσχυρὰν ἐποχὴν» (II: 1014). Τὸ ἀντίθετον πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦτο πρεσβεύει ὁ Χριστιανισμός, μὲ τὴν περὶ Ἀλτρουϊσμοῦ διδασκαλίαν του. «Ὁ Ἀνθρώπος, ποῦ ἔχει ἀλτρουϊσμόν, ἔχει ἐξοφλήσει» τὸ αἶσθημα τοῦτο εἶναι ἔνδειξις «καταπτώσεως» (Décadence' II: 1010). Ἐν γένει: «Ἡ Ἠθικὴ εἶναι:... ἡ πτωχεία τῆς Ζωῆς, ἡ θέλησις πρὸς τελειωμόν, ἡ μεγάλη κατὰπτωσις. Ἡ Ἠθικὴ ἀρνεῖται τὴν Ζωὴν» (II: 903). «Ἡ δὲ Χριστιανικὴ Ἠθικὴ εἶναι ἡ κακίστη μορφή τῆς θελήσεως πρὸς τὸ ψεῦδος..., εἶναι αὐτὴ ἡ Ἀντι-Φύσις ὡς Ἠθικῆς, ... ἡ ἔκφρασις τῆς διαφθορᾶς καὶ τοῦ μίσους πρὸς τὰ Ἐνστικτα, ἥτις ζητεῖ τὴν ἀνωτέραν ἀξίαν εἰς τὸ "Ἀνιδιοτελές", εἰς τὴν ἀπώλειαν τοῦ Βάρους, εἰς τὸ "Ἀπρόσωπον", καὶ "τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην" (πρὸς τὸν πρὸς τὸν πλησίον πόθον)» (II: 1157-8). Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ κηρύσσει ὁ Ν. «τὸν μεγάλον πόλεμον, τὴν ἀνατροπὴν τῶν μέχρι τοῦδε ἀξιών» (II: 1141), κατανοῶν ὡς τελικὸν ἔργον του: «Τὴν Θέλησιν πρὸς Δύναμιν, ὡς τὴν ἀπόπειραν ἀκρωσέως ὅλων τῶν ἀξιών» (II: 897).

Ὁ Ν. δὲν ἀπορρίπτει τὰς ἀξίας, ἐν γένει, ἀλλ' ἐκεῖνας, ποῦ δὲν προσαρμόζονται πρὸς τὴν δικήν του Ἠθικὴν, θέτει δὲ ὁ ἴδιος νέας ἀξίας, ἀντιστοιχοῦς πρὸς τὸ περὶ Ζωῆς ιδεῶδες του, — ὀρίζει δὲ τὴν Ζωὴν, ὡς ἀκολούθως: «Ὅπου ὑπάρχει Ζωή, ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ Θέλησις, οὐχὶ δὲ Θέλησις πρὸς Ζωὴν, ἀλλὰ Θέλησις πρὸς Δύναμιν» «Ζωὴ εἶναι ἡ Θέλησις πρὸς Δύναμιν» (II: 372' 578). Ἀντιστοιχῶς δὲ ὀρίζει ὁ Ν. καὶ τὰς ἐννοίας «ἀγαθὸν» καὶ «κακόν». «Τί εἶναι Ἀγαθόν; — Πάν, ὅ,τι ἐνισχύει τὸ αἶσθημα τῆς δυνάμεως, τὴν θέλησιν πρὸς δύναμιν, αὐτὴν τὴν δύναμιν ἐν τῷ Ἀνθρώπῳ. Τί εἶναι δὲ Κακόν; — Πάν, ὅ,τι προέρχεται ἐκ τῆς ἀδυναμίας» (II: 1165). Μὲ περιεχόμενον τὴν δύναμιν οἰκοδομεῖ καὶ προβάλλει ὁ Ν. τὸν ιδεώδη τύπον Ἀνθρώπου, τὸν ὁποῖον ἀποκαλεῖ «Ὑπεράνθρωπον» (Übermensch). «Ὁ Ὑπεράνθρωπος εἶναι τὸ νόημα τῆς Γῆς» (II: 280). «Οὐχὶ ἡ "Ἀνθρωπότης", ἀλλ' ὁ Ὑπεράνθρωπος εἶναι ὁ σκοπός» (III: 440). «Νεκροὶ εἶναι ὅλοι οἱ θεοί: τώρα θέλομε νὰ ζῆσει ὁ Ὑπεράνθρωπος» (II: 340). Τὸ πρόβλημα, ἐδῶ, ἔγκειται εἰς τὸ περιεχόμενον, ποῦ δίδει ὁ Ν., εἰς τὴν ἐννοίαν «δύναμις» καί, κατ' ἀκολουθίαν, «Ὑπεράνθρωπος».

Ἡ «δύναμις» τοῦ Ὑπερανθρώπου ἀναφέρεται οὐχί, ἀπλῶς, εἰς

σωματικά, αλλά, κατ' ἐξοχήν, εἰς ψυχικά καὶ πνευματικά προσόντα. Ὁ Ἄνθρωπος καλεῖται «νὰ γίνει ἐκεῖνος, ποῦ εἶναι» (Ζ 225), νὰ ξεπεράσει τὸν ἑαυτόν του: «Ὁ Ἄνθρωπος θὰ πρέπει νὰ ξεπερασθεῖ» (Ζ 254), οὐχὶ δηλ. νὰ γίνει μέσον πρὸς ἄλλον σκοπὸν, ἀλλὰ νὰ προχωρεῖ, περαιτέρω, νὰ προοδεύει δι' ἀναπτύξεως τῶν δυνάμεών του ἐκ τῆς στατικότητος πρὸς μίαν δυναμικότητα. Ὁ Ἄνθρωπος εἶναι συνεχῆς πάλῃ πρὸς ἑαυτόν, πρὸς ὑπέρβασιν ἑαυτοῦ, διαρκῆς «πτώσις καὶ ἀνάστασις» (Ζ 274) πρὸς τὸ ὑψηλότερον καὶ τελειότερον: «ἽΩ ἀνώτεροι Ἄνθρωποι, ξεπεράσατε τὰς μικρο-αρετάς, τὰς μικρο-εξυπνάδας, τὰς μικρο-ευγενείας, τὰς γονυκλισίας τῆς Ἀγέλης, τὴν φιλαρέσκειαν, τὴν "εὐτυχίαν τῶν πολλῶν"» (Ζ 275). «Εἶμαι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θὰ πρέπει, διαρκῶς, νὰ ὑπερνικᾶται» (Ζ 106).

Ὁ Ἄνθρωπος «θὰ πρέπει νὰ γίνει ἐκεῖνο, ποῦ εἶναι», καὶ οὐχί, ὅπως θέλουν αὐτὸν οἱ ἄλλοι. Πρὸς τοῦτο θὰ πρέπει νὰ ἀποσεισῆ ἐκ τῶν ὤμων του πᾶσαν ἑτερο-νομίαν καὶ ἔξωθεν ἐπιταγὴν: θρησκευτικὴν, ἠθικὴν, ἰδεολογικὴν κ.λπ., καὶ νὰ γίνει, ἔτσι, ἐλεύθερος. Ὁ Ὑπεράνθρωπος εἶναι ὁ ἐλεύθερος, καί, ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ, «ὁ ἀνώτερος Ἄνθρωπος» (Ζ 229). «ἽΩ Ψυχὴ μου, Σοῦ ἀπέδωκα τὴν ἐλευθερίαν,... Σὲ ἀπήλλαξα ἀπὸ κάθε ὑποταγὴν, γονυκλισίαν καὶ Κύριε-λέγειν» (Ζ 212). «Ὁ Θεὸς ἀπέθανε: τώρα θέλομεν ἡμεῖς, — νὰ ζῆσῃ ὁ Ὑπεράνθρωπος» (Ζ 274).

Αἱ ἰδέαι αὗται τοῦ Ν. οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουν πρὸς τὰς Φασιστικὰς καὶ Σοσιαλιστικὰς ἰδεολογίας, ἐνθα κυριαρχεῖ τὸ ἀγελαῖον πνεῦμα ὑποταγῆς εἰς δόγματα καὶ εἰς Führer, προσεγγίζουσιν δὲ τὰ μέγιστα τὸ Χριστιανικὸν πνεῦμα, τὸ ἐλεύθερον ἐκ τῆς ὑποδουλώσεως «ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου» (Γαλ. 4,3), κατὰ τό: «μὴ γίνεσθε δοῦλοι ἀνθρώπων» (Α' Κορ. 7,23). Ὁ Ν. χρησιμοποιεῖ τὴν ἐννοίαν «Θεὸς» διὰ νὰ ἐκφράσῃ πνεῦμα ὑποταγῆς καὶ δουλείας, — τοῦτο, ὅμως, δὲν ἰσχύει περὶ τῆς εἰς Θεὸν Χριστιανικῆς πίστεως, καθ' ἣν: «Οὐ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία» (Β' Κορ. 3,17). Ἡ «ὑπακοή» εἰς τὸν Θεὸν ἔχει οὐχὶ ἑτεραρχικὴν ἐννοίαν, ὑποταγῆς δηλ. εἰς μίαν «ξένην» πρὸς τὸν Ἄνθρωπον δύναμιν, ἀλλ' εἰς τὸ νὰ γίνει ἐκεῖνο, ποῦ εἶναι: εἰς τὴν πραγμάτωσιν καὶ τελείωσιν τοῦ ὄντως Ἀνθρωπίνου του. Ἡ πορεία πρὸς τὸν Θεὸν σημαίνει ὑπέρβασιν οὐχὶ τοῦ Ἀνθρώπου, ἀλλὰ τοῦ «μικροῦ» Ἀνθρώπου πρὸς τὸν «τελειότερον» Ἄνθρωπον, ἦτοι ὑπέρβασιν τοῦ Ἀρνητικοῦ, — αὐτὸ ἐννοεῖ ἡ «ἀμαρτία», καὶ κατάφασιν τοῦ Θετικοῦ, — αὐτὸ ἐννοεῖ ἡ «ἀγιότης». Καὶ εἰς τὸν Χριστιανισμόν γίνονται ὁ Ἅγιος «ὑπεράνθρωπος», οἰκειοποιούμενος τὰ «προσόντα» τῆς Θεότητος, ὁ δὲ Θεὸς γίνεται Ἄνθρωπος, ἦτοι δύναμις οἰκεία εἰς τὸ Ἀνθρώπινον καὶ οὐχὶ ὑπερ-κειμένη αὐτοῦ, κατὰ τὸν τύπον τυράννου,

ὑπαγορεύοντος τὰς θελήσεις του. Ὁ Θεός, ἐδῶ, δὲν θέλει ἄλλο τι ἐκείνου, πού *ὄντως* θέλει ὁ Ἄνθρωπος. Ὁ Ὑπεράνθρωπος τοῦ N. προσεγγίζει τὸν χριστιανὸν Ἄγιον, ὅστις ζῆ μὲ τὸν Θεὸν (ἀνάστασις), ὡς, ὅμως, νὰ μὴ ὑπῆρχε Θεὸς (σταυρός), κατὰ τό: «*καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω*» (Α' Κορ. 15,31), καί: «ὡς ἀποθνήσκοντες, καὶ ἰδοὺ ζῶμεν» (Β' Κορ. 6,9). Ὁ Ἅγιος ἐπιζητεῖ, ἀκριβῶς, αὐτό: «νὰ γίνῃ (καθ' ὁμοίωσιν) αὐτό, πού εἶναι» (κατ' εἰκόνα), καὶ οὐδὲν πλεόν. Εἰς τὸν Χριστιανισμὸν Θεο-λογία καὶ Ἀνθρωπο-λογία ταυτίζονται, — αὐτὸ δὲ σημαίνει ἢ *ἐνανθρώπησις*: δὲν μπορεῖς νὰ ὀμιλεῖς περὶ τοῦ Θεοῦ ἄνευ τοῦ Ἀνθρώπου (καὶ τοῦ Κόσμου), οὔτε δὲ καὶ περὶ τοῦ Ἀνθρώπου ἄνευ τοῦ Θεοῦ. Ὁ Χριστιανισμὸς κατατείνει πρὸς ὅ,τι ἀποτελεῖ τὸν «πόνον» τοῦ Nietzsche: πρὸς τὸ Ἄτομον, τὸ ὁποῖον ζητεῖ νὰ «σώσει», δηλ. νὰ ἀπελευθερώσῃ ἀπὸ κάθε εἶδος δουλείας καὶ ἐξαρτήσεως. Τὸ «σῶμα τῆς Ἐκκλησίας», εἰς τὸ ὁποῖον «σῶζεται» τὸ Ἄτομον, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὸ ἀγελαῖον πνεῦμα τῶν ποικίλων «δημοκρατιῶν», «σοσιαλισμοῦ», «φασισμοῦ» κ.λπ. Εἰς τὸν Χριστιανισμὸν τὰ πάντα κατατείνουν πρὸς τὸ Ἄτομον, — αὐτὸ εἶναι ὑπεύθυνον καὶ αὐτὸ θέλει ὁ Θεὸς νὰ «σώσει», Ὅστις, ἐὰν καὶ ἐν ἐκ τῶν προβάτων πλανηθεῖ, ἀφήνει ὅλα τὰ ἄλλα καὶ «ἐπὶ τὰ ὄρη πορευθεὶς, ζητεῖ τὸ πλανώμενον» (Μτθ. 18,12).

Ὡς πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν, εἰδικώτερον, θὰ πρέπει νὰ λεχθεῖ, μὲ βεβαιότητα, ὅτι ὁ N. ἔχει *ἐσφαλμένην* εἰκόνα περὶ αὐτοῦ, ἐπικρίνει δὲ καὶ ἀπορρίπτει ἐν *συγκεκριμένον* εἶδος τοῦ Δυτικοῦ Χριστιανισμοῦ, τὸ ὁποῖον εἶχε γνωρίσει εἰς τὸ περι-βάλλον του, ἤτοι τὴν Ἠθικοκρατίαν (Pietismus) καὶ τὸν Dogmatismus (Orthodoxie), ὡς τὴν ὑποταγὴν εἰς ἠθικοὺς νόμους καὶ τὴν πίστιν εἰς «ὀρθὰς» διδασκαλίας, ἐνῶ, ἀντιθέτως, δι' ὧν λέγει οὗτος περὶ ἀγάπης, καθήκοντος κ.λπ., προσεγγίζει, ἐμφανῶς, τὰ *γνήσια* περιεχόμενα τῆς Χριστιανικῆς ἀγάπης. Ὁ N. ἀπορρίπτει μὲν τὴν Ἠθικὴν, ἢ ὁποία εἶναι ἠθικὴ τῶν Σκλάβων, τοῦ Νόμου καὶ τῆς ὑποταγῆς, «τῆς ὁποίας κίνητρα εἶναι ὁ Φόβος καὶ ἡ Ἐλπίς» (I: 900), οὐχί, ὅμως, καὶ τὴν γνήσιαν Ἀγάπην ὡς ἔκφρασιν ἐλευθέρας καὶ τελείας προσωπικότητος, λέγων: «Ὁ Ἰησοῦς λέγει πρὸς τοὺς Ἰουδαίους του: “Ὁ νόμος ἦτο διὰ τοὺς δούλους, — Σεῖς δὲ νὰ ἀγαπᾶτε τὸν Θεόν, ὅπως ἐγὼ ἀγαπῶ Αὐτόν, ἤτοι ὡς ὁ Υἱός του! Τί ἀφορᾶ, λοιπόν, ἡμᾶς, τοὺς υἱοὺς τοῦ Θεοῦ, ἢ Ἠθικὴ”» (II: 638); Τοῦτ' αὐτὸ ὑποστηρίζει καὶ ὁ Χριστιανισμὸς: Οἱ γνήσιοι πιστοὶ ἀγαποῦν ὡς υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, ἤτοι «δι' αὐτὸ τὸ καλόν», καὶ οὐχί, ὅπως οἱ «δούλοι, φοβούμενοι τὸν Δεσπότην», ἢ οἱ «ἐργάται», «διὰ τὸ λαβεῖν μισθόν»³⁵.

35. Ἀββᾶ Δωροθέου, *Ἔργα Ἀσκητικά* (1991), 142 ἐξ.

Ὁ Ν. ἀπορρίπτει ἐκ τῆς Ἀγάπης τὰ *ιδιοτελεῖ* (ἐγωιστικά) κίνητρα, —τοῦτο δὲ ἀποτελεῖ γνήσιον Χριστιανικὸν αἴτημα. Λέγει: «Ἡ Ἀγάπη πρὸς ἓν καὶ μόνον Ἄτομον εἶναι Barbarei, διότι ἀποβαίνει εἰς βάρους τῶν ἄλλων» (II: 624). Παρόμοιαι θέσεις βρῖθουν εἰς τὴν Γραφήν καὶ εἰς τὴν Ὁρθόδοξον παράδοσιν, κατὰ τό: «Εἰ ἀγαπᾶτε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, ποία ὑμῖν χάρις ἐστί; Καὶ γὰρ οἱ ἁμαρτωλοὶ τοὺς ἀγαπῶντας αὐτοὺς ἀγαπῶσι» (Λουκ. 6,32). Ἀντιστοίχως δὲ ἀναφέρει καὶ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητῆς: «Ὁ τῆ γνώμη ἀγαθὸς καὶ ἀπαθὴς πάντα ἀνθρώπους ἐξ ἴσου ἀγαπᾷ»³⁶. Ὁ Ν. ἀπορρίπτει τὸ κίνητρον: «Νὰ ἀγαπῶμεν τὸν Ἄνθρωπον χάριν τοῦ Θεοῦ» (II: 620), τοῦτο δὲ εὐσταθεῖ καὶ ἀπὸ Χριστιανικῆς ἐπόψεως: Ὁ γνήσιος Χριστιανὸς δὲν ἀγαπᾷ τὸν συνάνθρωπον, χάριν τοῦ Θεοῦ, τοῦθ' ὅπερ θὰ μετέβαλλεν αὐτὸν εἰς μέσον πρὸς ἄλλον, ἰδιοτελεῖ, σκοπὸν, ἀλλὰ «βλέπει» εἰς τὸν συνάνθρωπον αὐτὸν τὸν Θεόν, κατὰ τό: «Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε» (Μτθ. 25,40), —τοῦτο δὲ σημαίνει: ἐξυψώνει αὐτὸν εἰς τὸ ἄπειρον. «Ὅ,τι γίνεται ἐξ Ἀγάπης, γίνεται, πάντοτε, ἐπέκεινα ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ» δηλ. ἄνευ ἰδιοτελείας (II: 637). Προσέτι δὲ ὁ Ὑπεράνθρωπος τοῦ Ν. δὲν εἶναι ὁ Individualist τοῦ Μ. Stirner, ἀλλ' ἔχει βαθεῖαν συνείδησιν τῶν πρὸς τοὺς συνανθρώπους του *καθηκόντων* του. Ἀναφέρει ὁ Ν.: «Σημεῖον εὐγενείας: ποτὲ νὰ μὴ σκεπτόμεθα νὰ μειώσομεν τὰ καθήκοντά μας πρὸς τοὺς ἄλλους. Τὴν δικὴν μας εὐθύνην νὰ μὴ θέλομεν νὰ ἀποθέσομεν ἢ νὰ συμμερισθῶμεν» (II: 745). Ὁ Η. Noack σχολιάζει, σχετικῶς: «Εἰς τὴν δωρίζουσαν Ἀρετὴν συμφιλιώνονται ὄρμη καὶ θέλησις. Αὕτη εἶναι ἡ ἐπανακτωμένη ἀθώοτης καὶ ἄρμονία, ὡς ὑπέρβασις τῶν ἠθικῶν νόμων. Παραμένει ἀναντίρρητον, ὅτι ἡ δωρίζουσα αὕτη Ἀρετὴ δὲν κεῖται μακρὰν τῆς Χριστιανικῆς Ἀγάπης, ὅπως ἠθελε νὰ πιστεύει ὁ Nietzsche»³⁷.

Τέλος διαπιστώνει ἡ ἔρευνα, ὅτι ὁ Ν. δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀπαλλαγεῖ ἐκ τῆς *Μεταφυσικῆς*, τὴν ὁποίαν τόσον πολὺ κατεπολέμησεν, ἀλλ' ἐπέστρεψε, δι' ἄλλης ὁδοῦ, εἰς αὐτήν. Ὁ Ν. κατανοεῖ τὴν Θέλησιν πρὸς Δύναμιν ὡς τὴν ἀρχήν, ἣτις προσδιορίζει σύνολον τὴν Κοσμικὴν πραγματικότητα καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν ἐκφάνσεων καὶ τῶν ἐκδηλώσεων αὐτῆς, καί, ἐκ τοῦ λόγου τούτου, «εἶναι ἡ Θέλησις πρὸς Δύναμιν ἡ κυρία μεταφυσικὴ ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Nietzsche, καθ' ὅσον ὑπὸ Μεταφυσικὴν ἐννοεῖται πᾶσα κατανόησις συνόλου τῆς Πραγματικότητος ἐκ μιᾶς ἀρχῆς... Ἔτσι μπορεῖ μὲν νὰ ἰσχύει ὁ Nietzsche ὡς μέγας

36. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ Ἀγάπης κεφάλαια*, (α' ἑκατοντάς) κε', ξα', οα' (Φιλοκαλία Β': 6.9.10).

37. Η. Noack, *Die Philosophie Westeuropas* (1962), 56.

καταστροφεὺς τῆς παραδοσιακῆς Μεταφυσικῆς. Τοῦτο, ὅμως, σημαίνει, ὅτι ἀντικαθιστᾷ οὗτος ταύτην διὰ τῆς δικῆς του νέας Μεταφυσικῆς τῆς Θελήσεως πρὸς Δύναμιν. Καὶ οὗτος δηλ. δὲν δύναται νὰ παραιτηθεῖ ἐν τῷ Φιλοσοφεῖν τῆς ἀποδοχῆς ἐνὸς Ἀπολύτου... Ἡ ὑπὸ τοῦ Nietzsche ἀπόρριψις τῆς Φιλοσοφικῆς Θεολογίας δὲν καταλήγει εἰς τὰς ἀκροτάτας συνεπειᾶς τελείας παραιτήσεως ἐνὸς περὶ Θεοῦ λόγου... Ἐν τῷ θανάτῳ τοῦ Θεοῦ παραμένει, παρὰ ταῦτα, ἀνοικτὴ ἡ δυνατότης τῆς ἐκ νέου ἐρμηνείας τῆς Πραγματικότητος ἐξ ἐπόψεως ἐνὸς Θεοῦ, ἥτοι ἐνὸς εἶδους Φιλοσοφικῆς Θεολογίας»³⁸. Παρομοίως κρίνει καὶ ὁ Μ. Heidegger: «Ὁ Nietzsche, ὁ στοχαστὴς τῆς σκέψεως τῆς Θελήσεως πρὸς Δύναμιν, εἶναι ὁ *τελευταῖος Μεταφυσικὸς* τῆς Δύσεως»³⁹.

(Συνεχίζεται)

---

38. W. Weischedel, μν. ἔργ., I:454.455.457.

39. M. Heidegger, *Nietzsche* I, 480.